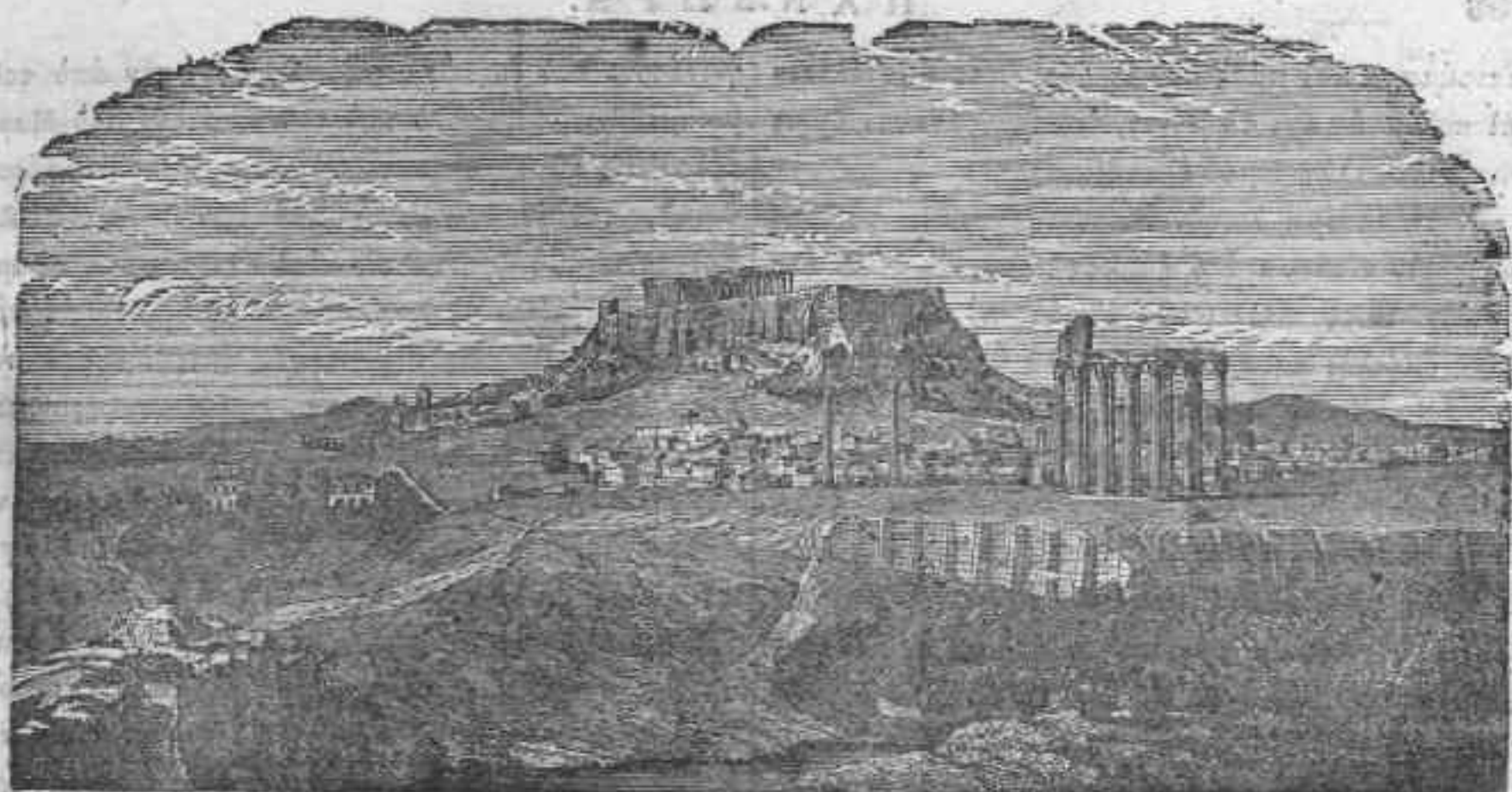

ΠΑΝΔΩΡΑ.

1 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ, 1867.

ΤΟΜΟΣ ΙΖ΄.

ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 403.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΔΥΟ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΑΚΟΛΟΥΘΙΩΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΗΜΩΝ,

ἡτοι τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου καὶ τῆς Ὑψώσεως
τοῦ Σταυροῦ.

(Ἀπηγγέλθη ἐν τῷ Ἀθηναίῳ ὑπὸ τοῦ Κ.Κ. Παπαρρηγοπούλου.)

Ἐντιμετάτη ὁμήγουρς,

ΤΑ ἔθνη, ὅπως καὶ οἱ κατ' ἰδίαν ἄνθρωποι, ἔχουσιν ἀνάγκην ἡθικῶν τινῶν ἐλατηρίων, ἵνα εὐδοκιμήσωσιν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ. Μόνη ἡ ὕλική δύναμις δὲν ἀρκεῖ, ὥστε ἐντέχνως καὶ ἂν εἶναι ὠργανωμένη. Ἡ ὕλική δύναμις εἶναι βεβιαίως ἀναγκασία· ἀλλ' ἡ δύναμις αὕτη κρατύνεται παραδόξως, ἐσάκις ἐλαύνεται ὑπὸ ἰσχυρῶν αἰσθημάτων καὶ διανοημάτων, διότι τὰ αἰσθήματα ταῦτα καὶ διανοήματα περιποιῶσιν εἰς τοὺς βραχίονας, εἰς τοὺς πόδας, εἰς τοὺς μυῶνας τοῦ ἔθνους, ὁρμήν καὶ ῥώμην ἀπροςμάχητον. Τὰ ἡθικά ἐκεῖνα ἐλατήρια εἶναι πολλὰ καὶ οὐχὶ πάντα ἰσοδύναμα· δραστηριώτερα δὲ ἀπάντων λογίζονται ἡ φιλοπατρία, ἡ ἐθνικὴ φιλοτιμία, ἡ πρὸς τὸ πάτριον θρησκεῦμα ἀφοσίωσις. Παρ' ἡμῖν,

ἐν τῇ ἐβδόμῃ ἑκατονταετηρίδι μ. Χ., περὶ ἧς πρόκειται σήμερον νὰ ἐμιλήσωμεν, ἡ φιλοπατρία καὶ ἡ ἐθνικὴ φιλοτιμία εἶχον ἐκλείψει πρὸ καιροῦ· εἶχον ἐκλείψει ἀφ' ἧς ἐποχῆς ὁ ἑλληνισμός, διὰ τῆς μακεδονικῆς ἡγεμονίας, ἐξηπλώθη ἐπὶ τὸ πλεῖστον τοῦ τότε πεπολιτισμένου κόσμου καὶ ἀπέβη κοσμοπολίτης. Διότι τὰ αἰσθήματα ταῦτα, τὰ πάθη ταῦτα, δὲν εἶναι ἀπόλυτα, ἀλλὰ σχετικὰ· οὐδὲ βλαστάνουσι καὶ ἀκμάζουσιν εἰμὴ καθ' ὅσον κατέναντι αὐτῶν φύονται ἕτερα τοιαῦτα αἰσθήματα καὶ πάθη. Ὑποθέσατε τῶνόντι ὅτι ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ δὲν ἤθελεν ὑπάρχει εἰμὴ ἐν ἔθνει, ἐν ἰδίῳ γλώσσῃ, ἐν θρησκεύματι, ἐν πολιτεύματι· ἐννοεῖται ὅτι ἡ φιλοπατρία καὶ ἡ ἐθνικὴ φιλοτιμία δὲν ἤθελεν ἔχει λόγον ὑπάρξεως ἐν τῷ τοιούτῳ κόσμῳ. Ἀνάλογόν τι, μέχει τινὸς τοῦλάχιστον, συνέβη ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς ἡγεμονίας· καὶ ἐντεῦθεν ἠφανίσθη ἡ φιλοπατρία, ἠφανίσθη ἡ ἐθνικὴ φιλοτιμία, τόσῳ μᾶλλον ὥστε ἡ διαδεξαμένη τὴν μακεδονικὴν ἡγεμονίαν ῥωμαϊκὴ κυριαρχία ἂν δὲν ἐξήλειψε, δὲν ἦτο ὅμως ἐπιτηδεῖα νὰ ἀναζωπυρήσῃ τὸν ἑλληνισμόν. Ὅταν δὲ πάλιν βραδύτερον ὁ ἑλληνισμὸς προέκυψεν αὖθις εἰς τὸ εἶναι διὰ θαυμαστῆς τινος μετεμψυχώσεως, ἦτοι διὰ τῆς νέας ζωῆς καὶ ἐνεργείας τῆς μεταδοθείσης αὐτῷ ὑπὸ τοῦ χριστιανισμοῦ, τὸ νέον τοῦτο θρησκεῦμα ἀπερρόφησε τοσοῦτον πάντα σχεδὸν τὰ αἰσθήματα,

διανοήματα καὶ πάθη τοῦ ἔθνους, ὥστε ἀπετέλεσεν ἐπὶ πολὺ, ἢ ἔχει τὸ μόνον, τὸ ἰσχυρότατον ἔμως ἠθικὸν τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐλατήριον.

Ἐν τῇ ἐξδόμῃ λοιπὸν ἑκατονταετηρίδι, τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα ἦτο ἡ κυρίᾳ πηγὴ, ἀφ' ἧς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἤντλει τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ δύναμιν. Πηγὴ θαφιλῆς καὶ ζείδωρος· ἀλλὰ ὑπὸ τινος ὅρου. Ἢ πρὸς τὸ θεῖον πεποιθήσεις ἀνεδείχθη πολλάκις θυμωτοῦργος ἐν τῇ ἱστορίᾳ, καὶ μάλιστα ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἱστορίᾳ, ἀρχαίᾳ, μέσῃ καὶ νεωτέρᾳ. Ἀλλὰ τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα, ὁσάκις δὲν συζεύγνυται μετὰ τῆς φιλοπατρίας, μετὰ τῆς ἐθνικῆς φιλοτιμίας καὶ μετὰ τῶν ἐξ αὐτῶν ἀπορρέοντων ποικίλων γενναίων φρονημάτων, ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ὁσάκις δὲν πρόκειται νὰ ἐπιβρῶσῃ τὰ ἠθικὰ τῆς πολιτείας αἰσθήματα, ἀλλ' αὐτὸ μόνον ν' ἀναπληρώσῃ τὴν παντελῆ τῶν ἄλλων ἑλλειψιν, τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα, οὕτω μεμονωμένον, τείνει εἰς τὸ νὰ συγκροτήσῃ μὲν βίον ἴδιον καὶ ἄσχετον πρὸς τὰ σπουδαιότατα πολιτικὰ καὶ κοινωνικὰ συμφέροντα, εἰς τὸ νὰ νεκρώσῃ δὲ τὸν πρακτικὸν τοῦ ἔθνους βίον. Τοῦτο συνέβη δυστυχῶς παρ' ἡμῖν κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα. Ἀνυπολόγιστον εἶναι τὸ ποσὸν τῶν ἀνθρώπων ὅσοι, κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, ὑπὸ κακῶς νενοημένου ζήλου οἰστρηλατούμενοι, περιεβάλλοντο τὸ ἱερατικὸν καὶ τὸ μοναχικὸν σχῆμα, ἐγκαταλείποντες μὲν τὰ ἀληθῶς ἱερὰ καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, τὰ καθήκοντα τοῦ πατρὸς, τοῦ πολίτου, τοῦ στρατιώτου, ἀναλίσκοντες δὲ τὰς ἠθικὰς καὶ τὰς σωματικὰς αὐτῶν δυνάμεις εἰς βίον πολλάκις ἄσκοπον. Καὶ οὐ μόνον ὅλως ἀπεχώρουν ἐκ τοῦ κόσμου ἀναρίθμητοι ἄνθρωποι, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐν αὐτῷ παραμένοντες, ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀλλοκότως θεωληπτούμενοι, καὶ κατατρίβοντες τὸν χρόνον περὶ δογματικὰς συζητήσεις καὶ περὶ τὴν τυπικὴν λατρείαν, ἀδρανῶς μὲν ἐξεπλήρουν τὰ καθήκοντα τοῦ κοινωνικοῦ βίου, νωθρῶς δὲ ἡγωνίζοντο ἐν τοῖς πολέμοις ὑπὲρ τῆς πίστεως ἐκείνης εἰς ἣν ἔλεγον ἑαυτοὺς ἀφωσιωμένους. Ἔϊναι ἄρα γε παράδοξον, ὅτι, οὕτω πολιτευόμενοι, δὲν ἦσαν πάντοτε νικηφόροι; Τὸ δὲ δεινότερον, ὁσάκις ἠττώοντο, ἠξίουσαν ὅτι ὁ Θεὸς τιμωρεῖ αὐτοὺς διὰ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν. Οἱ ἄφρονες· οἱ βλάστημοι· οἵτινες ἀνεκέρυττον τὸν Θεὸν τοῦ χριστιανικοῦ πληρώματος ἐχθρὸν τοῦ πληρώματος τούτου καὶ σύμμαχον τῶν ἀσπονδοτέρων τοῦ Εὐαγγελίου πολεμίων. Καὶ ὁμῶς, καθάπερ εἶπομεν, τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα ἐπράξε πολλά καὶ μεγάλα κατὰ τὴν μέσσην ἡμῶν ἱστορίαν· εἰς αὐτὸ ὀφείλονται τὰ κατορθώματα τοῦ Ἡρακλείου, ὅστις κατέβαλε τὸ δεύτερον περσικὸν κράτος, ὅπως ὁ μέγας Ἀλέξανδρος κατέβαλε τὸ πρῶτον· εἰς αὐτὸ ὀφείλονται τὰ κατορθώματα τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πω-

γωνάτου, τοῦ διασώσαντος τὴν Εὐρώπην ἀπὸ τοῦ μωαμεθανισμοῦ, πολὺ πρὸ τοῦ Καρόλου τοῦ Μαρτέλου· εἰς αὐτὸ, τὰ κατορθώματα τοῦ Νικηφόρου Φωκά, τοῦ ἀνακτήσαντος ἀπὸ τῶν Μωαμεθανῶν τὴν πολυπαθὴν Κρήτην· εἰς αὐτὸ πλεῖστα ἕτερα λαμπρὰ ἔργα. Ἀλλὰ τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα διέπραξε ταῦτα πάντα ὁσάκις ἡ μοναρχία, ἥτις ἐξεπροσώπει τότε μόνη τὴν πολιτικὴν τῆς κοινωνίας συμφέρον, περιέστελλε τὴν ἀκατάσχετον πρὸς τὸν ἱερατικὸν καὶ τὸν μοναχικὸν βίον ἐρμῆν, ἀπαγορεύουσα μὲν νὰ ἀποχωρῶσιν ἐκ τοῦ κόσμου οἱ δημόσιοι λειτουργοὶ καὶ ἰδίως οἱ στρατεύσιμοι, πρὶν ἢ συμπληρωθῇ ὁ χρόνος τῆς θητείας αὐτῶν, ἐρίζουσα δὲ ὅτι οἱ ἐν πολέμοις πίπτοντες στρατιῶται ἐξομοιοῦνται πρὸς τοὺς μάρτυρας τῆς πίστεως. Τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα ἐμεγαλοῦργησεν ὁσάκις ἡ μοναρχία κατώρθωσε νὰ πείσῃ τὸν λαὸν περὶ τῆς μεγάλης ταύτης ἀληθείας, ὅτι ἐὰν ἔθνος ἄνευ θρησκείας δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ, οὔτε θρησκεία ἄνευ ἔθνους δύναται νὰ συντηρηθῇ. Τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα ἐνὶ λόγῳ ἀπέβη σωτήριο ὁσάκις ἡ μοναρχία ἐπεχείρησε νὰ περιποιήσῃ αὐτῷ πρακτικὸν καὶ ἐνεργὸν χαρακτήρα. Ὅσάκις ὁμῶς, εἴτε ἐκ τῆς ἀνεπιτηδειότητος τῶν βασιλέων, εἴτε ἐκ τῆς τοῦ κλήρου ἀντιπράξεως, ἐξέλειπεν ἡ ἐματαιοῦτο ἡ τοιαύτη χειραγωγία, τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα ἐνοθεύετο πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως· διότι τὸ αἶσθημα τοῦτο ὁμοιάζει πολὺ πρὸς τὰ φυσικὰ ἐκεῖνα σώματα, τὰ ὅποια, συνδυαζόμενα μὲν πρὸς ἄλληλα, ζωοποιοῦσι, μονούμενα δὲ, καταστρέφουσιν.

Ἢ μοναρχία ἡμῶν ἄρα μετωχέτευσε πολλάκις τὸ βεῦμα τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος ἀπὸ τοῦ ἀγόνου θεωρητικοῦ βίου εἰς τὸ πεδίον τῶν θετικῶν τοῦ ἔθνους συμφερόντων. Ἀλλ' οὐδεὶς τῶν ἡγεμόνων ἐκείνων ἐπολιτεύθη κατὰ τοῦτο συνετώτερον καὶ δεξιώτερον τοῦ μεγάλου βασιλέως Ἡρακλείου. Αἱ εἰς στρατείας τὰς ὁποίας διεξήγαγε κατὰ Περσῶν, ἀπὸ τοῦ 622 μέχρι τοῦ 627, δύνανται νὰ λογισθῶσιν ὡς τύπος καὶ ὑπογραμμὸς οὐ μόνον στρατηγικῆς μεγαλοφυΐας, ἀλλὰ καὶ θαυμαστῆς τῇ ἀληθείᾳ τέχνης τοῦ χειραγωγεῖν τὰς ψυχὰς εἰς ἀμυναν τῆς πατρίδος, διὰ τῆς πρὸς τὸ θεῖον ἀφοσιώσεως. Ὁ Ἡράκλειος περιέβαλεν ἐκ πρώτης ἀρετηρίας τὸ ἐπιχείρημα αὐτοῦ διὰ χαρακτῆρος ὅλως θρησκευτικοῦ. Ἐπιτρέψας τὴν ἐπιμέλειαν τῶν εὐρωπαϊκῶν πραγμάτων εἰς τὸν μάγιστρον ἦτοι τὸν πρόεδρον τοῦ ὑπουργείου Βῶνον, ἀνεχώρησεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως τῷ 622, τὴν ἐπιούσαν τῆς ἐορτῆς τοῦ Πάσχα, ἦτοι τὴν 5 Ἀπριλίου. Τὴν ἡμέραν ἐκείνην προσῆλθεν εἰς τὸν ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας, οὐχὶ ὡς βασιλεὺς, ἀλλ' ὡς στρατιώτης ἄμα καὶ ἱερεὺς. Φορῶν τὰ μέλανα τοῦ μαχητοῦ ὑποδήματα, ἀντὶ τῶν πορ-

φύρων πεδίων του βασιλέως, ἔστη ἐνώπιον τοῦ ἱεροῦ, καὶ προσκυνήσας· « Δέσποτα Θεέ καὶ Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, ἀνέκραξε, μὴ παραδὸς ἡμᾶς εἰς ὄνειδος τοῖς ἐχθροῖς σου, ἀλλ' ἐπιβλέψας ἐλέησον, καὶ τὴν κατὰ τῶν ἐχθρῶν νίκην δὸς ἡμῖν, ὥπως μὴ καυχῶνται αἱ ἀλάστορες κατὰ τῆς σῆς κληρονομίας ἐπαυρόμενοι. » Ἐπειτα ἐστράφη πρὸς τὸν πατριάρχην Σέργιον καὶ εἶπε· « Εἰς χεῖρας τοῦ Θεοῦ, καὶ τῆς Θεομήτορος καὶ σοῦ, ἀφίημι τὴν πόλιν ταύτην καὶ τὸν ἀνέλικον υἱόν μου· » μεθ' ὃ, λαθὼν τὴν εἰκόνα τοῦ Σωτῆρος, ἐπαρεύθη σὺν αὐτῇ πρὸς τὴν παραλίαν καὶ ἐπεβίβασθη μετὰ ἐκλεκτῶν τινῶν ταγμάτων ἐκ τοῦ αὐτόθι συναχθέντος στόλου. Οἱ κάτοικοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οἵτινες δὲν ἔπαυσαν πεποιθότες εἰς τὴν θείαν ἀντίληψιν, ἀλλὰ πολλάκις ἐλησμόνουσιν ὅτι ἡ ἀντίληψις αὕτη δὲν παρέχεται εἰμὴ εἰς ἐκείνους μόνους ὅσοι καθίστανται ἄξιοι αὐτῆς διὰ τῶν ἰδίων μόχθων καὶ ἀγώνων, ἐνεπλήσθησαν θάρρους βλέποντες τὴν ἀφοσίωσιν τοῦ ὑπερτάτου ἄρχοντος· καὶ λαὸς ἀναρίθμητος συνώδευσεν αὐτὸν δι' εὐφημιῶν καὶ εὐλογιῶν, ὑπεράνω τῶν ὁποίων ἀντήχει ἡ εὐχὴ ἵνα ὁ βασιλεὺς βιάσῃ ἐρυθρὸν ἐκ περσικῶν αἱμάτων τὸ μελαμυδαφές αὐτοῦ πέδιλον.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, οἱ Πέρσαι ὠφελοῦμενοι ἐκ τῆς ἀναρχίας ἣν παρήγαγεν ἐν τῷ κράτει ἡ βασιλεία τοῦ προκατόχου τοῦ Ἡράκλειου, εἶχον ἐκπορθῆσαι ἀπάσας τὰς ἀσιανὰς αὐτοῦ ἐπαρχίας καὶ αὐτὴν τὴν Αἴγυπτον. Τὰ στίφη τοῦ Χοσρόου, ἀφ' οὗ ἐβελήλωσαν τὰ ἱεροσόλυμα, ἀφ' ἑνὸς ἐληλάτουν τὴν κοιλάδα τοῦ Νείλου, ἀφ' ἑτέρου ἐκάλυπτον ἀπάσιν τὴν ἀσιανὴν τοῦ Βοσπόρου παραλίαν· καὶ ἐκωλύοντο μὲν ὑπὸ τοῦ στενοῦ τούτου παρθμοῦ νὰ ἐπιτεθῶσι κατὰ τῆς πρωτεύουσας, διότι δὲν εἶχον ναυτικὴν δύναμιν, ἠξίουσαν δὲ ἐν τούτοις ὅτι δὲν θέλουσιν εἰρηνεύσει μετὰ τῶν ἡμετέρων εἰμὴ ὅταν οὗτοι, ἀρνηθέντες τὸν ἐστειρωμένον αὐτῶν, λατρεύσωσι τὸν ἥλιον. Ὁ Ἡράκλειος λοιπὸν, στρατεύων ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, δὲν εἶχε νὰ διανύσῃ ὁδὸν μακρὰν ἵνα ἀπαντήσῃ τοὺς πολεμίους· καὶ ἂν ἦτο στρατηγὸς κοινός, ἤθελεν ἐπέλθει εὐθὺς ἀπ' αὐτοῦς· ἀλλ' αὐτὸς δὲν περιέπεσαν εἰς τοιοῦτον λάθος. Αἱ δυνάμεις τὰς ὁποίας συνεπήγετο ἦσαν ὀλίγαι· καλῶς μὲν ἤσκημένοι, ἀλλὰ καταπτοημένοι ὑπὸ ἀδιαλείπτων ἀτυχημάτων. Ἰποτιθεμένου ὅτι ἡ ἀπόδοσις εὐωδοῦτο, ἤθελε συγκροτηθῇ ἀμέσως ἀγὼν ἐκ παρατάξεως πρὸς ἀντιπάλους πολυαριθμοτέρους καὶ θαρρόντας ἐπὶ τοῖς κατορθώμασιν αὐτῶν· ἐὰν δὲ ἦττάτο ὁ χριστιανικὸς στρατὸς, ἐματαιοῦτο ἐξ ἀρχῆς τὸ ὅλον ἐπιχείρημα. Ὅθεν ὁ Ἡράκλειος ἐπενόησε καὶ ἐξετέλεσεν ἕτερον ἀξιωματικόν τε σχέδιον. Ἐπειδὴ ἦτο κύριος τῆς θαλάσσης, ἐκπλεύσας ἐκ τῆς πρωτεύουσας, ἐστράφη πρὸς μεσημβρίαν καὶ ἐπορεύθη

πρὸς τὴν νοτιοανατολικωτάτην ἄκρην τῆς μικρᾶς Ἀσίας, πρὸς τὸν ἱστικὸν κόλπον, οὕτω κληθέντα ἀπὸ τῆς πόλεως Ἰσσοῦ, περὶ ἣν ὁ μέγας Ἀλέξανδρος, πρὸ χιλίων περίπου ἐτῶν, εἶχε νικήσει τὸν τελευταῖον βασιλεῖα τοῦ πρώτου περσικοῦ κράτους. Εἰς τὴν γωνίαν ταύτην ἀποβιβάσθεις ὁ Ἡράκλειος, ἐστάθμευσεν ἐν Κιλικίᾳ, ἥτις ἦτο ὁρμητήριον ἐπιτεδιδότατον πρὸς τὰς χρεῖας τοῦ παρόντος πολέμου. Πρὸ πάντων ὁ Ἡράκλειος ἦτο ἐνταῦθα ἀσφαλής· ἀπὸ θαλάσσης οὐδένα ἐφοβεῖτο διότι, ὡς προείπομεν, οἱ Πέρσαι ναυτικὴν δύναμιν δὲν εἶχον· ἀπὸ ξηρᾶς δὲ περιεφράσσετο ὑπὸ τοῦ δυσπορθήτου ὄρους Ταύρου, τοῦ ὁποῦ κατέλαβεν ἅλας τὰς παράδους. Ἀλλὰ δὲν ἦτο μόνον ἀσφαλής· ἠπεῖλει ἐνταῦθα τὰ νῶτα τοῦ κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν περσικοῦ στρατοῦ· ὥστε ἦτο πιθανώτατον ὅτι ὁ στρατὸς οὗτος, ἐγκαταλείπων τὴν παραλίαν τοῦ Βοσπόρου, θέλει ἔλθει ν' ἀγωνισθῇ πρὸς τὸν Ἡράκλειον. Ἡ ἐκβασίς τοῦ ἀγῶνος τούτου ἦτο ἀδηλος· ἀλλ' ἐπειδὴ προέκειτο νὰ συγκροτηθῇ ἐν ταῖς δυσχωρίαις τοῦ Ταύρου, ἦτο ἐλπίς νὰ ἡττηθῶσιν οἱ πολέμοι· καὶ τούτου γανομένου, ἀπηλλάσσετο αὐτῶν διὰ μιᾶς ἡ μικρὰ Ἀσία. Ἡ δύνατο βεβαίως καὶ νὰ ἡττηθῇ ὁ Ἡράκλειος· ἀλλ' οἱ Πέρσαι δυσκολώτατα ἤθελον ἐκπορθῆσαι τὰς πύλας τοῦ Ταύρου, ὥστε ὁ βασιλεὺς, καὶ ἂν ἐνικᾶτο, ἐξακολουθῶν νὰ κατέχῃ τὴν Κιλικίαν, ἐμελλε πάντοτε νὰ φέρῃ τοὺς πολεμίους εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ παραμένωσιν εἰς τὴν ἄκρην ταύτην τῆς χερσονήσου, ἀνακουφίζων οὕτω τὰς λοιπὰς αὐτῆς ἐπαρχίας, καὶ πρὸ πάντων ἀπομακρύνων ἐκ τῆς πρωτεύουσας τὰ περσικὰ στίφη.

Ταῦτα ἀναλογιζόμενος καὶ ἐλπίζων, κατέλαβεν ὁ Ἡράκλειος τὴν Κιλικίαν. Καὶ ἐν τῷ μεταξὺ ἐνησχολήθη εἰς τὴν αὐξήσιν, εἰς τὴν τελειοτέραν διοργάνωσιν καὶ ἄσκησιν, καὶ πρὸ πάντων εἰς τὴν ἡθικὴν τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ ἐπιδόρῳσιν. Κατὰ τὰς μεγάλας τῶν ταγμάτων ἐπιθεωρήσεις, κρατῶν ἀνά χεῖρας τὴν εἰκόνα τοῦ Σωτῆρος, ὑπεμύνησκε τὰς δημοσίας καὶ ἰδιωτικὰς τοῦ ἔθνους ἡμῶν συμφορὰς, ἐξώρχιζε πάντας νὰ ἐκδικήσωσι τὴν ὕβριν ἣν ἐπαθον τὰ ἱερὰ παρὰ τῶν πυρολατρῶν, ἐθώπευε τοὺς στρατιώτας ἀνομάζων αὐτοὺς ἀδελφοὺς καὶ τέκνα, καὶ ἐπλήρου τὰς ψυχὰς αὐτῶν θάρρους, δεικνύων τὸ ἱερὸν τοῦ Χριστοῦ ἀπεικόνισμα, καὶ λέγων ὅτι ὁ Χριστὸς οὗτος εἶναι ὁ κοινὸς πάντων βασιλεὺς καὶ δεσπότης, καὶ τῶν στρατευμάτων ὁ ἡγεμὼν, μεθ' οὗ στρατηγεῖν ἐστὶν ἀσφαλέστερον, δι' οὗ τὸ νικᾶν ἐστὶν εὐσεβέστερον, καὶ ἐφ' ᾧ πεποιθὼς ὁ βασιλεὺς, ὡς εἰς ἐξ αὐτῶν πρὸς πόνους ἐπλίζεται. Ἐνῶ δὲ οὕτω ἐκ παντὸς τρόπου προεσκεύαζε τὴν στρατιάν πρὸς ἀγῶνα κρίσιμον, ὅσα προέβλεπε συνέδωσαν. Οἱ Πέρσαι, αἵτινες ἦσαν ἐσπαραταπεδευμένοι ἀπέναντι

τῆς Κωνσταντινουπόλεως, βλέποντες ὅτι ὁ Ἡράκλειος, ἀπὸ τοῦ ὀρμητηρίου τοῦ ὁποῖον εἰς τὰ νῶτα αὐτῶν κατέλαθεν, ἠπεῖλει νὰ διακλύῃ τὴν μετὰ τῆς ἰδίας χώρας κοινωνίαν αὐτῶν, ἠναγκάσθησαν νὰ ἀναζεύξωσι καὶ νὰ δράμωσιν εἰς Κιλικίαν. Ἐκεῖ δὲ, περιπλκέντες ἐν ταῖς στενωποῖς τοῦ Ταύρου, κατετροπώθησαν τοσοῦτον ὀλοσχερῶς, ὥστε ἐπὶ τριετίαν ὅλην δὲν ἀνεφάνησαν πλέον εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν. Καὶ ἤδη ὁ Ἡράκλειος, ὅστις δι' ἐνὸς στρατηγικοῦ κινήματος ἐπέτυχεν τὸ μέγα τοῦτο ἀποτέλεσμα, κατελθὼν ἀπὸ τοῦ Ταύρου εἰς τὰ πεδία τῆς Καππαδοκίης, ἀνῆλθε μέχρι τοῦ Εὐξείνου πόντου, ἀφῆκε τὸν στρατὸν νὰ διαχειμάτῃ περὶ τὸν Ἄλυν ποταμὸν, καὶ ἐπέστρεψεν αὐτὸς εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα ρυθμίσῃ μὲν τὰ κατὰ τὴν διοίκησιν, παρασκευασθῇ δὲ εἰς νέας στρατείας.

Μετὰ τὴν ἔξωσιν τοῦ ἐχθροῦ ἐκ τῆς μικρᾶς Ἀσίας, τὸ φυσικὸν ἐκ πρώτης ὄψεως ἦτο νὰ τραπῇ ὁ Ἡράκλειος ἐπὶ τὴν Συρίαν, τὴν Αἴγυπτον, τὴν Μεσοποταμίαν, ἵνα καταβάλῃ τὴν περσικὴν κυριαρχίαν καὶ ἐν ταύταις ταῖς χώραις, τῶν ὁποίων πολλὰ πόλεις κατεῖχοντο ὑπὸ τῶν πολεμίων. Ἀλλ' ἐπιχειρῶν τοιοῦτόν τι, ἤθελεν ἐξ ἀνάγκης κατατρίψει τὸν χρόνον εἰς πολιορκίας, καὶ ἤθελε δώσει καιρὸν εἰς τὸν Χοσρόην νὰ ἐπέλθῃ μετὰ δυνάμεως ἰσχυρᾶς, ν' ἀνταγωνισθῇ ἐπιτυχῶς καθὼς ἐρειδόμενος ἐπὶ πολλῶν ὀχυρῶν σημείων, καὶ νὰ συμπληρώσῃ τὴν καταστροφὴν τῶν ἐπαρχιῶν ἐκείνων. Ὅθεν ὁ Ἡράκλειος ἐπενόησεν ἕτερον μέγα βούλευμα. Ἀπεφάσισε νὰ μεταφέρῃ τὸν πόλεμον ἐν αὐτῷ τῷ περσικῷ κράτει, καὶ νὰ καταναγκάσῃ τὸν Χοσρόην εἰς εἰρήνην, δηλὼν καὶ πορθῶν τὰς ἰδίας αὐτοῦ χώρας. Ἐπὶ ταύτῃ ἐν ἔαρι τοῦ 623 ἐξέπλευσεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως μετὰ πεντακισχιλίων λογάδων ἀνδρῶν, τροπαῖς οὐχὶ πρὸς μεσημβρίαν. ὅπως κατὰ τὸ πραχγούμενον ἔτος, ἀλλὰ πρὸς βορρᾶν. Παραπλεύσας δὲ τὴν ἀνατολικὴν περσικήν τοῦ Εὐξείνου, καὶ ἀποβιβασθεὶς εἰς Τραπεζοῦντα, παρέλαβε τὸν περὶ Πόντον διαχειμάσαντα ἐπίλοιπον στρατὸν, πρῶτον πάντας τοὺς μεταξὺ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Φάσιδος ποταμοῦ μέχρι τῆς Κασπίης θαλάσσης Χριστιανούς, Ἰβήρας, Κόλχους, Ἀλβανούς, Ἀρμενίους, νὰ βυθίσωσι μετὰ τοῦ διαδόχου τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου ὑπὸ τὴν ἱεράν τοῦ σταυροῦ σημαίαν, καὶ ἐπορεύθη ἐπὶ τὸν Ἀράξην ποταμὸν, ὅστις πρὸ τῶν τελευταίων πολέμων ἀπετέλει τὸ μεταξὺ Περσίας καὶ τοῦ χριστιανικοῦ κράτους σύνορον. Ἐπὶ τοῦ ῥαχδαίου τούτου ποταμοῦ οἱ περὶ τὸν Ἡράκλειον ἐπιτήδεια μηχανικοὶ κατασκεύασαν γέφυραν, δι' ἧς διελθὼν ὁ στρατὸς, προήλασεν ἐπὶ Γάζαν ἢ Γάζακα, τὴν πρωτεύουσαν τῆς Ἀτροπατηνῆς Μηδίας, κειμένην οὐ μακρὰν τῆς σημερινῆς αὐτῆς πρωτευούσης, τῆς Ταυρίδος. Ὁ Χοσ-

ρόης εἶχε μὲν δράμει νὰ ὑπερασπίσῃ αὐτὴν μετὰ 40.000 ἀνδρῶν, ἀλλ' ὑπεχώρησεν ἀμαχητὶ, διὰ ὃ Ἡράκλειος εἰσῆλθεν ἀκολούτως εἰς τὴν πόλιν ἐκείνην ἥτις, κατοικουμένη ἄλλοτε ὑπὸ 500,000 ψυχῶν, δὲν συνέκειτο τότε εἰμὴ ἐκ 300 οἰκιδῶν· εἶχεν ὅμως ἐτι ἀξιολόγους θησαυροὺς, οἵτινες ἔπεσαν εἰς χεῖρας τῶν χριστιανῶν. Ὁ χειμὼν μόνος διέκοψε τὰς κατακτήσεις τοῦ Ἡρακλείου, ὅστις ἐνόμισε τότε φρόνιμον νὰ ὑποχωρήτῃ εἰς τὴν περὶ τὴν Κασπίαν θάλασσαν Ἀλβανίαν, καὶ νὰ σταθμεύσῃ ἐκεῖ ἀσφαλῶς μέχρι τῆς ἀνοιξέως τοῦ 624. Καθ' ὅλην τὴν δευτέραν αὐτοῦ ταύτην ἐκστρατείαν, δὲν ἔπαυσε κρατύνων μὲν τὸ μῖσος τῶν χριστιανικῶν ταγμάτων κατὰ τῶν πυρολατρῶν, ἐπαγγελλόμενος δὲ εἰς τοὺς συναγωνιστὰς τὸν στέφανον τοῦ μάρτυρος καὶ τὸν ἔπαινον τῶν ἐπερχομένων γενεῶν, ἐκδικούμενος δὲ τὰς ὕβρεις καὶ τὰς καταστροφὰς ὅσας οἱ Πέρσαι εἶχον διαπράξει κατὰ τοῦ πατρίου ἡμῶν θρησκευματος. Ὅθεν ἐκ δικταγῆς αὐτοῦ ἐσβέσθη ἀπανταχοῦ τὸ πῦρ τῶν Μάγων, ἀνετράπησαν τὰ ἱερά αὐτῶν, κατεστράφησαν τὰ ἀγάλματα τοῦ Χοσρόου, καὶ κατεδαφίσθη ἰδίως ἡ γενέτειρα τοῦ Ζωροάστρου πόλις, πρὸς ἐξιλέωσιν τῶν ὅσα οἱ Πέρσαι ἐκακούργησαν εἰς τὸν ἅγιον Τάφον. Τοιοῦτότρόπως ἐνόει ὁ Ἡράκλειος τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα· οὐχὶ ἀπεκδεχόμενον ἐν ἀπραξίᾳ τὰ πάντα ἀπὸ τὴν ἐξ ὕψους βοήθειαν· ἀλλ' ἐπικαλούμενον τὴν θεῖαν ἀντίληψιν, ἐν ταύτῃ ὅμως ἀγωνιζόμενον ὅσον ἐνεστὶν ἀνθρωπίνως ἵνα φανῇ ἄξιον τῆς ἀντιλήψεως ταύτης, κατὰ τὸ ἀρχαῖον τῶν προπατόρων ἡμῶν δόγμα, τὸ τοσοῦτον ἐντόνως δηλωθὲν ἐν τῷ ἀπορθέγματι· «σὺν Ἀθηνᾷ καὶ χεῖρα κίνει!»

Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ δὲν ἔμεινε καὶ ὁ Χοσρόης ἄπρακτος. Ἀνακαλέσας πάντα τὰ μέχρι πρὸ ὀλίγου θριαμβικῶς ἐν ταῖς ἐλληνικαῖς χώραις σταθμεύοντα τάγματα αὐτοῦ, συνεκρότησεν ἐξ αὐτῶν τε καὶ τῶν εἰς τὰ ἐνδότερα τοῦ κράτους δυνάμειν στρατοὺς τρεῖς, τοὺς ὁποίους ἐξέπεμψεν ἐπὶ τὴν Ἀλβανίαν· ὥστε ὁ Ἡράκλειος, διὰ τοῦ δευτέρου ταύτου ἀπὸ βορρᾶ στρατηγικοῦ κινήματος, ἐπέτυχεν μὲν ν' ἀνακουφίσῃ τὸ λοιπὸν βασίλειον, ἐδέχθη δὲ ὅμως ἤδη ν' ἀντιπαραστήσῃ κατὰ πολυαριθμίων καὶ κρατίστων ἐχθρῶν, εἰς χώρας πορρωτάτω ἀπεχούσας ἀπὸ τοῦ κέντρου τῆς ἰδίας δυνάμεως. Καὶ τοι δὲ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐγκατελείφθη ὑπὸ τῶν πλείστων συμμάχων, δὲν ἐπτοήθη· ἀλλ' ἀφοῦ δι' ὅλου τοῦ ἔτους 624 ἀντίστη ἀμυνόμενος εἰς τοὺς πανταχόθεν περιζώσαντας αὐτὸν πολεμίους, ἐπὶ τέλους λήγοντος τοῦ ἔτους ἐκείνου, ἐπιπεσὼν αἰφνιδίως κατὰ πινος πόλεως τῶν Ἀλβανῶν, ὅπου διεχείμαζον ἅπαντες οἱ ἡγεμόνες τῶν Περσῶν ὑπὸ τῶν ἀρίστων ταγμάτων φρουρούμενοι, κατετρόπωσεν αὐτοὺς ὅλο-

σχεδόν. Οἱ σατράπαι καὶ οἱ εὐπατρίδαι τῆς Περσίας, αἱ γυναῖκες καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν, οἱ κράτιστοι τῶν στρατιωτῶν, πᾶν τὸ περσικὸν ἄνθος, ὡς λέγει μετὰ τινος χάριτος ὁ συνήθως ξηρὸς χρονογράφος, ἢ ἐφονεύθησαν ἢ ἠχμαλωτεύθησαν ὑπὸ τοῦ νικητοῦ. Καὶ ὁ μὲν ὑπατος στρατηγὸς ἐσώθη διὰ φυγῆς συντόνου, ἀλλὰ τὰ πολυτελῆ αὐτοῦ ὅπλα, ἡ χρυσὴ ἀσπίς τε καὶ μάχιρα, καὶ τὸ δόρυ, καὶ ἡ διάλιθος καὶ χρυσὴ ζώνη, καὶ τὰ ὑποδήματα, ἔπεσαν πάντα μετὰ πολλῶν αἰχμαλώτων εἰς χεῖρας τοῦ δορυκτῆτος.

Ὁ Ἡράκλειος ἠδύνατο ἤδη νὰ ἐμβάλλῃ αὐτὸς ἐντὸς τοῦ περσικοῦ κράτους, κατὰ τὸ ἀρχικὸν αὐτοῦ βούλευμα. Ἀλλ' ἐμαθεν ὅτι ὁ οὐδὲν ἥττον κερπερικὸς καὶ πολυμήχανος Χοσρόης ἤρχισε διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῶν Ἀθάρων, ἔθνους τουρκικοῦ κατέχοντος τότε τὴν σημερινὴν Βεσσαρβάν, Μολδαβίαν, Βλαχίαν, Τρανσυλβανίαν καὶ Οὐγγαρίαν· καὶ ὅτι σκοπὸς τῶν διαπραγματεύσεων ἦτο νὰ κατέλθωσιν οἱ Ἄθαραι διὰ τῆς Θράκης ἐπὶ τὴν πολιαρκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, νὰ ὁρμήσῃ ἀφ' ἐτέρου ὁ περσικὸς στρατὸς, διὰ τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἐπὶ τὴν Βόσπορον, νὰ διαπεράσῃ εἰς τὴν Εὐρώπην ἐπὶ τῶν Ἀθαρικῶν ἀκατίων, καὶ οὕτω Πέρσαι καὶ Ἄθαραι, πύσαντες πανταχόθεν τὴν πρωτεύουσάν, νὰ γίνωσιν ἐπὶ τέλους κύριοι αὐτῆς, καὶ διὰ τῆς ἀλώσεως ταύτης νὰ καταλύσωσι τὸ μέγα χριστιανικὸν τῆς Ανατολῆς κράτος. Ὁ Ἡράκλειος εἶχε πᾶσαν πεποίθησιν εἰς τὸν μάξιτρον Βῶνον, εἰς ὃν ἐξ ἀρχῆς ἐπέτρεψε τὰ εὐρωπαϊκὰ πράγματα. Ἀλλ' ἠσθάνετο ὅτι ἡ φρόνησις ἀπῆται νὰ μὴ μένῃ τοσοῦτον μακρὰν τῆς βασιλευσούσης, ἐνῶ αὕτη ἐμελλε νὰ ἐκτεθῇ εἰς τηλικούτον κίνδυνον. Ὅθεν ἀπεφάσισε τὴν ἄνοιξιν τοῦ 625 νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν· καὶ ἐπορεύθη συνεπαγόμενος λαίαν πολλήν, διὰ τῆς ἀνατολικῆς μεγάλης Ἀρμενίας, τῆς Μεσσοποταμίας καὶ τῆς Κιλικίας, παρακολουθούμενος μὲν ὑπὸ τῶν λευφάνων τοῦ περσικοῦ στρατοῦ, ἀλλ' ἐπὶ πολὺν χρόνον μὴ παρενοχλούμενος ὑπ' αὐτοῦ, καί τοι ὁ στρατὸς αὗτος ἠδύνατο ν' ἀντιτάξῃ σπουδαῖα κωλύματα εἰς τὴν διάβασιν τοῦ βασιλέως, περὶ τε τὰς στενωποὺς τοῦ ὄρους Ἀντιταύρου, καὶ περὶ τὸν Τίγγριν ποταμὸν. Ἐνῶ δὲ παρημέλησε τοσαύτας εὐκαιρίας, αἰφνης ἐπεχείρησε ν' ἀγωνισθῇ περὶ Ἀδανα τῆς Κιλικίας. Τὰ Ἀδανα κεῖνται παρὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ Σάρου, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου ὑπῆρχε καὶ μέχρι τῆς σήμερον σώζεται, γέφυρα κολοσσιαία ἐρειδομένη ἐπὶ ὀκτωκαίδεκα ἀψίδων. Ὁ Ἡράκλειος ἐστρατοπέδευσε παρὰ τὴν δεξιὰν ταύτην ὄχθην, κατεῖχεν ὁμῶς καὶ τὴν γέφυραν, ἡσφαλισμένην τότε οὖσαν πρὸς τοῖς ἄλλοις διὰ πύργων ἰσχυρῶν. Οἱ δὲ Πέρσαι πλησιάσαντες ἀπὸ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης, ἔ-

πραξαν τὸ λάθος νὰ ἐπιχειρήσωσι τὴν ἐκπόρθειν τῆς γεφύρας· ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἔβαλον ἐκυτοῦς εἰς τὴν ἀνάγκην εἰς ἣν ἔπρεπε καὶ ἠδύναντο νὰ ἐμβάλωσι τὸν Ἡράκλειον. Ἀντὶ νὰ καταλάβωσιν αὐτοὶ πρῶτοι τὰ στενὰ καὶ τὰς γεφύρας καὶ νὰ ἀναγκάσωσιν οὕτω τὸν Ἡράκλειον νὰ ἐκδιάσῃ τὰς δυσκόλους ταύτας παρόδους, ἀφῆκαν αὐτὸν νὰ προκαταλάβῃ ἀλληλοδιαδόχως ἀπάσας τὰς παρόδους ταύτας καὶ τελευταῖον τὴν γέφυραν τοῦ Σάρου, καὶ ἦλθον ἤδη νὰ ἐκδιάσωσι τὴν γέφυραν ταύτην. Ὁ βασιλεὺς, ἐκθύμως ἀγωνισθεὶς καὶ ἰδίᾳ χειρὶ φονεύσας καὶ κατακρημνίσας εἰς τὸν Σάρον γιγαντώδη τινὰ Πέρσιν, τοσοῦτον τρόμον ἐνέπνευσεν εἰς τοὺς πολεμίους, ὥστε αὐτὸς ὁ ἡγεμὼν αὐτῶν δὲν ἠδυνήθη νὰ κρύψῃ τὴν κατάπληξιν αὐτοῦ. Εἰς τὸν περσικὸν στρατὸν ὑπῆρέτουν τότε πολλοὶ πρόσφυγες αἰρετικοί, οἵτινες καταδιωχθέντες ὑπὸ τῶν προτέρων τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους βασιλέων, εἶχον εὖρει ἄσυλον παρὰ τοῖς Πέρσαις, καὶ δὲν ἐδίσταζον νὰ συναγωνίζωνται μετ' αὐτῶν κατὰ τῆς ἰδίας πατρίδος, ἀπαρράλλάκτως καθὼς ἐπὶ Λουδοβίκου ΙΔ'. οἱ Γάλλοι διαμαρτυρόμενοι, οἱ καταφυγόντες εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἀπετέλουν τὸ κράτιστον μέρος τῶν στρατῶν, δι' ὃν ὁ Γουλιέλμος κατεπολέμει τὴν Γαλλίαν. Εἰς δὲ τῶν αἰρετικῶν ἐκείνων ὀνόματι Κοσμᾶς, διετέλει ὡς ὑπασπιστὴς παρὰ τῷ στρατηγῷ τῶν πολεμίων. Πρὸς τοῦτον λοιπὸν στραφεὶς ὁ στρατηγὸς ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς μάχης, καὶ δεικνύων τὸν Ἡράκλειον, εὐχερῶς παρὰ πάντων ἀναγνωρίζομενον διὰ τὰ πορφυρᾶ αὐτοῦ πέδιλα, «Κοσμᾶ, ἀνέκραξε, τὸν βλέπεις τὸν Καίσαρα, πῶς μόῳνος πρὸς τοσοῦτον πλῆθος ἀγωνίζεται καὶ ὡς ἄκμῶν ἀποπτύει τὰς βολάς!» Οὕτω δ' ἀποκρουσθέντες οἱ Πέρσαι διεσπάρησαν τῆδε κακῆς, καὶ περάσαντες τὸν Εὐφράτην, ἐπέστρεψαν κακῶς ἔχοντες εἰς τὰ ἴδια, ἐνῶ ὁ βασιλεὺς, ἐξακολουθήσας ἀνέτως τὴν πορείαν αὐτοῦ, ἐπανῆλθε μετὰ τριετῆ ἀπουσίαν εἰς τοὺς περὶ τὸν Ἄλυν ποταμὸν σταθμούς· καὶ ὁ μὲν στρατὸς ἔμεινεν αὐτόθι, ὁ δὲ Ἡράκλειος μετέβη εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα ἐνισχύσῃ αὐτὴν εἰς ἄμυναν.

Τοῦντι πᾶσαι αἱ πληροφορίες ἀνήγγειλλον ὅτι κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος 629 οἱ Ἄθαραι, συνεννοημένοι ὅντες μετὰ τῶν Περσῶν, θέλουσι πολιορκῆσαι τὴν μεγάλην ταύτην βασιλεύουσάν· καὶ ὅτι ὁ ἀδάμαστος Χοσρόης παρεσκεύαζε τρεῖς νέους στρατοὺς. Ἐκ τούτων ὁ εἰς ἐμελλε νὰ μείνῃ ἐντὸς τοῦ περσικοῦ κράτους, ἵνα ἀντιπαχθῇ εἰς πᾶσαν ἐνδεχομένην νέαν ἐπιδρομὴν τοῦ Ἡρακλείου· συνέκειτο δ' ἐκ 50,000 ἀνδρῶν, οἵτινες ὠνομάζοντο Χρυσολόγχοι, ἔχι διότι, ὡς λέγει ὁ χρονογράφος, ἔφερον λύγχας χρυσᾶς, ἀλλὰ πιθανώτερον, διότι, ὅπως συνέβαιεν ἐπὶ

τῶν σωματοφυλάκων τοῦ Σέρξου, αἱ λόγχαι ἐκείναι ἔφερον χρυσοῦν τι κόσμημα. Ὁ δεύτερος στρατὸς προέκειτο νὰ ἐπιτηρῇ καὶ συνέχῃ τὰ περὶ τὸν Ἄλυν τάγματα· ὁ δὲ τρίτος παρηγγέλθη νὰ ὁρμηθῇ πρὸς τὸν Βόρπορον καὶ νὰ πολιορκήσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Ἀβάρων. Ἐν τῇ κρίσει ταύτῃ περιστάσει, ὁ Ἡράκλειος ἀνέδειξεν αὐθις τὴν πολεμικὴν αὐτοῦ δεξιότητα. Ὁ κίνδυνος τῆς πρωτεύουσας ἦτο βεβαίως μέγας· ἀλλ' ἤθελεν ἀποδῆ πολὺ δεινότερος ἐὰν ὁ βασιλεὺς, πτοηθεὶς κατακλείετο ἐν αὐτῇ καὶ ἄφινεν οὕτω τὸν Χοσρόην ἐλεύθερον νὰ ἐπισπάσῃ ἀκωλύτως κατὰ τῆς πόλεως ἐκείνης ἀπάσας αὐτοῦ τὰς δυνάμεις. Ὁ Ἡράκλειος δὲν ἐπραξέ τοῦ λάθους τοῦτο· ἀλλὰ δοὺς μὲν τὰς ἀναγκαίας ἀδηγίας εἰς τὸν μάγιστρον Βώνον καὶ εἰς τὸν πατριάρχην Σέργιον, προτρέψας δὲ τοὺς κατοίκους νὰ ἀγωνισθῶσιν ἐκθύμως, πεποιθότες εἰς τὴν ἀρωγὴν τῆς προστατίδος τῆς πόλεως Παναγίας Θεοτόκου, καὶ ἐνισχύσας τὴν φρουρὰν διὰ 42,000 θωρακοφόρων, ἐπέστρεψεν εἰς τοὺς περὶ τὸν Ἄλυν σταθμούς. Ἐκεῖ ἀφικόμενος, ἐξέπεμψε τὸν ἀδελφὸν Θεόδωρον κατὰ τοῦ δευτέρου στρατοῦ τῶν πολεμίων, ὅστις, ὡς πρὸς ὀλίγου εἴπομεν, ἔμελλε νὰ συνέχῃ τὸν βασιλέα, αὐτὸς δὲ, ἐλεύθερος οὕτω ὢν, διετέλει ἐν Καππαδοκίᾳ ἀπειλῶν μὲν τὰ ἐνδότερα τοῦ περσικοῦ κράτους, ἐπιτηρῶν δὲ ἀφ' ἑτέρου τὴν μετ' οὐ πολὺ ἀρξαμένην πολιορκίαν. Ἡ ἐπιτραπεία τὴν πολιορκίαν ταύτην περσικῇ ματρᾷ ἐφθασεν εἰς τὸν Βόρπορον κατὰ Μάιον τοῦ 626· ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ τῶν Ἀβάρων ἐκ 30,000 ἀνδρῶν δὲν ἐφάνη εἰμὴ περὶ τὰ τέλη Ιουνίου· αὐτὸς δὲ ὁ ἡγεμὼν, μετὰ 80,000 μαχητῶν, προσῆλθε μόλις περὶ τὰ τέλη Ιουλίου. Τῇ 29, ἀφοῦ ματαίως προέτεινεν εἰς τοὺς κατοίκους τῆς πόλεως νὰ παραδοθῶσι, περιέζωσεν αὐτὴν ἀπὸ ξηρᾶς, καὶ συνεννοήθη διὰ σημείων μετὰ τοῦ εἰς Καλλικθόνα, εἰς τὸ σημερινὸν Καδίκιοι, στρατοπεδεύοντος στρατηγοῦ τῶν Περσῶν. Τῇ δὲ 31 ἐπεχείρησε τὴν ἐφοδὸν· ἀλλ' οἱ πολιορκούμενοι ἀπέκρουσαν αὐτήν, κατέστρεψαν δώδεκα πύργους οὓς εἶχε κατασκευάσει ὁ Χαγᾶνος, καὶ διεκώλυσαν πᾶσαν αὐτοῦ κοινωνίαν μετὰ τῶν Περσῶν, συλλαβόντες ἢ τρέψαντες εἰς φυγὴν τὰ μονόξυλα τῶν συμμάχων τοῦ Χαγᾶνου Σλαβῶν. Οὐδὲν ἦτον οἱ πολιορκούμενοι ἐνόμισαν καλὸν νὰ ἔλθωσιν εἰς διαπραγματεύσεις τινὰς πρὸς τοὺς πολεμίους· ἀλλ' ὁ Χαγᾶνος περιῦρσε τοὺς πρέσβεις καὶ ἠπέλιψε, καὶ ἀπήτησεν αὐθις τὴν παράδοσιν τῆς πόλεως· ἐπειδὴ δὲ τὰ προηγούμενα κκοτορθώματα αὐτοῦ οὐδὲν ἔδιδον αὐτῷ δικαίωμα νὰ προτείνῃ τοιαύτας ἀξιώσεις, διελύθη μὲν ἄπρακτος ἡ συνδιάλεξις, ἐκνευλήθησαν δὲ αἱ ἐχθροπραξίαι. Καὶ πάλιν ὁμοῦς αἱ ἐφοδοὶ τῶν Ἀβάρων ἀπεκρούσθησαν, τὰ πλοιάρια αὐτῶν κτε-

στράφησαν, πᾶσα πρὸς τοὺς Πέρσας κοινωνίᾳ διακωλύθη, ἐξοδὸς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως γενομένη ἐπ' ἀνεγκα δεινὴν τῶν πολεμίων τροπὴν· τὸ δὲ χαίριστον, ἀνηγγέλθη ὅτι ὁ ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως Θεόδωρος, κατατροπώσας τὸν δεύτερον περσικὸν στρατὸν, ἤτοιμάζετο νὰ διαπεράσῃ εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῶν πολιορκούντων τὴν Κωνσταντινούπολιν Ἀβάρων. Ὅθεν ὁ Χαγᾶνος ἐνόησεν ὅτι δεῖν νὰ ἀναζεύξῃ καὶ ἐπὶ τούτῳ τὴν νύκτα τῆς 7 πρὸς τὴν 8ην Αὐγούστου ἔκαυσε τοὺς κινητοὺς αὐτοῦ πύργους, διέλυσε τὰς μηχανὰς καὶ ἀνέτρεψεν ὅσα εἶχε κατασκευάσει ὁχυρώματα. Τὴν δ' ἐπιούσαν, πρὶν ἀναχωρήσῃ, ἐζήτησε νὰ ἔλθῃ αὐθις εἰς συνέντευξιν μετὰ τοῦ μάγιστρον Βώνου· ἀλλ' ὁ μάγιστρος ἀπεκρίθη ὅτι ἦτο ἐξώρας· ὅτι δὲν ἔχει πλέον ἐξουσίαν νὰ συνθηκολογήσῃ πρὸς αὐτόν· ὅτι ὁ ἀδελφὸς τοῦ εὐσεβεστάτου δεσπότη ἐπέρχεται μετὰ τοῦ θεοφυλάκτου στρατοῦ, καὶ ἀντιπεράσας θέλει παρακολουθήσῃ τὸν Χαγᾶνον μέχρι τῆς χώρας αὐτοῦ, ὅπου δύνανται νὰ συλλαλήσωσι πρὸς ἀλλήλους. Τὰῦτα δ' ἀκούσας ὁ ἡγεμὼν τῶν Ἀβάρων, ἐπέσπευσεν εἰς μᾶλλον τὴν ἀναχώρησιν.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἐκδοσις τῆς πρώτης πολιορκίας, ἣν ὑπέστη ἡ μεγάλη τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ πρωτεύουσα· ἐκδοσις αἰμυνηστος, διότι ἂν ἡ Κωνσταντινούπολις ὑπέκυπτεν εἰς τοὺς Πέρσας, ἐπειδὴ μετ' οὐ πολὺ οἱ Πέρσαι ἐφάνησαν ἀνίκαναι ν' ἀντισταθῶσιν εἰς τοὺς Μωαμεθανοὺς, μετὰ τούτων ἤθελε καὶ ὁ ἑλληνισμὸς ὑποκύβει ἐκτοτε εἰς τοὺς νέους τούτους πολεμίους, καὶ πιθανώτατα ἐξαφανισθῇ ἀπὸ τοῦ προσώπου τῆς γῆς, ὅπως ἐξηλείφθη τῶντι ἀφ' ὧν τῶν χωρῶν, ὅσαι κατελήφθησαν ἐκτοτε ὑπὸ τῶν Ἀράβων· ἀπὸ τῆς Συρίας, ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου, ἀπὸ τῆς Μεσοποταμίας. Ἐνῶ λυτρωθείσης ἤδη τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οἱ μὲν Πέρσαι ἐδουλώθησαν μετ' ὀλίγον ὑπὸ τῶν Μωαμεθανῶν, ἀλλ' ὁ ἑλληνισμὸς ἀντέσχευεν ἔτι εἰς αὐτοὺς ἐπὶ 800 καὶ ἐπέκεινα ἐνιαυτούς. Καὶ ἀπέβαλε μὲν ἐπὶ τέλους τὴν πολιτικὴν ἀνεξαρτησίαν διὰ τοῦ τουρκικοῦ μωαμεθανισμοῦ, ἀλλὰ διέσωσε τὴν ἐθνικὴν ὑπαρξιν, διότι ὁ τουρκικὸς μωαμεθανισμὸς ἀπέβη πολὺ ὀλιγώτερον τοῦ ἀραβικοῦ καταστρεπτικοῦ τῶν ἐθνικοτήτων. Ὅθεν, ἐὰν σήμερον ὑπάρχῃ ἑλληνισμὸς, τοῦτο ὀφείλεται κατὰ πρῶτον λόγον εἰς τὴν ματαίωσιν τῆς πρώτης ταύτης ὑπὸ τῶν βαρβάρων πολιορκίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τὸ δὲ γεγονός τοῦτο συνδέεται καὶ ἄλλως μετὰ τοῦ παρόντος ἡμῶν βίου. Τότε ἀντήχησε κατὰ πρῶτον ἡ λέξις *παλιδικαρία*, ἣτις ἔμελλε ν' ἀποδῇ τοσοῦτον ἐνδοξος εἰς τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους. Ἀλλ' ἐνῶ σήμερον σημαίνει τὸν γενναῖον μαχητὴν, τότε ἐσήμαινεν, ὡς φαίνεται, μᾶλλον τοὺς νεωτέρους ἀκολουθοὺς τῶν κυρίως λε-

γομένων στρατιωτῶν· τοὐλάχιστον ὁ χρονολόγος, ὁμιλῶν περὶ τῆς πολιτικῆς ταύτης, λέγει πάλιν, ὅτι τινὲς τῶν στρατιωτῶν τῆς βασιλευσούσας, ἐξελθόντες μετὰ τῶν παλικαριῶν αὐτῶν, ἐπεχείρησαν ν' ἀνα-
χαιτίσωσι τοὺς πολεμίους. Πλὴν τοῦτου, τότε ὡς-
αὐτῶς ὁ βασιλεὺς Ἡράκλειος, ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ
Πατριάρχου Σεργίου, ἀναλογιζόμενος μὲν τὸν ἐσχα-
τον κίνδυνον ἐκ τοῦ ὁποῖου ἀπηλλάγη τὸ ἔθνος,
ἀνταποκρινόμενος δὲ εἰς τὰ αἰσθήματα τοῦ λαοῦ
καὶ τοῦ στρατοῦ, οἵτινες δὲν ἠγωνίσθησαν τοσοῦτον
γενναίως εἰμὴ πεποιθότες εἰς τὴν προστασίαν τῆς
πολιούχου Παναγίας Θεοτόκου, ἐνέκρινεν, εἰς δῆλω-
σιν αὐτοῦ πρὸς αὐτὴν εὐγνωμοσύνης, τὴν καθιέρω-
σιν τῆς Ἀκολουθίας τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου, ἣτις
μέχρι τῆς σήμερον τελεῖται παρ' ἡμῶν τὴν παρχ-
σκευὴν τῆς Ε'. ἐξδομάδος τῆς μεγάλῃς Τεσσαρκα-
στῆς, καὶ εἰς τὴν ὁποῖαν προστέθη θραδύτερον ἡ
μνήμη τῶν δύο πολιούχων, καθ' ὃς οἱ Ἄραβες το-
σοῦτον γενναίως ἀπεκρούσθησαν ἀπὸ τῆς πρωτευού-
σης ἐκείνης. Τίς Ἕλλην δὲν γνωρίζει τὸν ὕμνον τὸν
κατὰ τὴν Ἀκολουθίαν ταύτην ψαλλόμενον ἐκ δια-
λειμμάτων εἰς τιμὴν τῆς ἰδιαζούσης προστατίδος
τοῦ χριστοπωνύμου πληρώματος;

« Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ τὰ νικητήρια !
Ὡς λυτρωθεῖσα τῶν δειῶν, εὐχαριστήρια
Ἀναγράφω Σοι, ἡ πόλις Σου, Θεοτόκε.
Ἀλλ' ὡς ἔχουσα τὸ κράτος ἀπροσμάχητον,
Ἐκ πικνοίων με κινδύνων ἐλευθέρωσον,
Ἰνα κράζω Σοι, Χαῖρε νύμφη ἀνύμφευτε. »

Τίς Ἕλλην δὲν ἀκούει κατ' ἔτος μετὰ κατανύξεως
βαθείας τοὺς χειρετισμοὺς ἐκείνους, ἐν οἷς ἡ ζωηρο-
τέρα φαντασία καὶ ἡ εὐλαβεστέρα ἀγάπη ἐπεσώρευ-
σαν ὅλας τὰς δυνατὰς διαδηλώσεις τῆς ἀφοσιώσεως
πρὸς τὴν σῴτειραν τοῦ ἔθνους ἡμῶν, καὶ τῆς βασι-
λείας, καὶ τῆς Ἐκκλησίας;

« Χαῖρε, τῆς Ἐκκλησίας ἀσάλευτος πύργος,
Χαῖρε, τῆς βασιλείας τὸ ἀπόρρητον τεῖχος,
Χαῖρε, δι' ἧς ἐγαίρονται τρόπαια,
Χαῖρε, δι' ἧς ἐχθροὶ καταπίπτουσιν. »

Ἰσως τινὲς ἐξ ἐκείνων, ὅσοι ἀξιοῦσι νὰ καθυπο-
βάλλωσι τὰ πάντα εἰς τὴν στάθμην τῆς λεγομένης
αὐστηρᾶς λογικῆς, παρατηρήσωσιν, ἀφορῶντες μά-
λιστα εἰς τὰ παρ' ἄλλοις ἔθνεσι συμβαίνοντα, ὅτι
αἱ δοξολογίαι ἐκείναι καὶ δεήσεις, ἦτο εὐλογώτερον
ν' ἀπευθύνωνται πρὸς τὸ ὑπέρτατον Ὄν, πρὸς τὸν
Παντοδύναμον Θεὸν μᾶλλον ἢ πρὸς ἓν τῶν κτι-
σμάτων Αὐτοῦ, ἔστω τὸ κτίσμα τοῦτο καὶ αὐτὴ ἡ
μήτηρ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Οἱ σο-
φοὶ οὗτοι ἄνθρωποι εἰμποροῦν νὰ ἠξεύρωσι πόλλά

πράγματα, ἀλλ' ἀγνοοῦσιν ὅτι ὀλίγοι τινὲς λόγιοι
δὲν ἀποταλοῦσιν ἔθνος, ἀγνοοῦσιν ὅτι ὅλα τὰ ἔθνη
δὲν ἐπλάσθησαν ὁμοιομόρφως, πρὸ πάντων δὲ
ἀγνοοῦσι τὰ μυστήρια τῆς εὐπάθους τῶν μεσημ-
βρινῶν ἔθνων καρδίας, ὑφ' ὧν καθοδηγουμένη ἡ
θρησκεία ἡμῶν ἔθετο τὴν γέφυραν ἐκείνην τὴν ἄ-
γούσαν τοὺς ἐκ γῆς πρὸς οὐρανόν. Καὶ ἐκκαλοῦμαι
λοιπὸν τὴν κρίσιν τῆς ξηρᾶς αὐτῶν λογικῆς εἰς τὰς
καρδίας ὅλων τῶν ἐνταῦθα παρευρισκομένων, ἄν-
δρῶν καὶ γυναικῶν, πρεσβυτέρων καὶ νεωτέρων.
Τίς ἐξ ὑμῶν, ἐν ἡμέραις θλίψεων, ἐν στιγμαῖς ὀδυ-
νης, δὲν ἐστέναξεν ἐπικαλούμενος τὸ ἅγιον τῆς
μητρὸς αὐτοῦ ὄνομα; Τῆς μητρὸς, καὶ οὐχὶ ἐτέ-
ρου τινὸς τῶν φιλότατων, διότι ἠγαπήθητε θεοαίως
ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἠγαπήθητε
ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν, τῶν συζύγων, τῶν τέκνων, τῶν
φίλων· καὶ ἴσως ὑπάρξατε τὸ ἀντικείμενον τῆς
λατρείας ἐκείνης, ἣτις εἶναι τὸ τρικυμιοδέστερον
ἅμα καὶ τὸ μᾶλλον ἐφήμερον τῶν ἀνθρωπίνων αἰ-
σθημάτων. Ποτέ ὅμως ὄχι! ποτέ δὲν ἠγαπήθητε
οὐδὲ θέλατε ἀγαπήθῃ ὅσον ὑπὸ τῆς μητρὸς ὑμῶν.
Ὅλοι αἱ μελωδίαι τῶν διαφορῶν τῆς ἀγάπης εἰδῶν
συναρμολογοῦνται εἰς μίαν οὐρανίωνα ἁρμονίαν ἐν-
τὸς τῆς καρδίας τῆς μητρικῆς· καὶ ἂν ὑπάρχῃ ἐπὶ
τῆς γῆς ταύτης ἡ ἀγάπη, περὶ ἧς ὁ ἀπόστολος
Παῦλος εἶπεν ὅτι εἶναι μείζων τῆς γνώσεως, μεί-
ζων τῆς ἐλπίδος, μείζων τῆς πίστεως, εἶναι ἡ ἀγά-
πη ἡ μητρική. Ἐκ τούτου ἡ κραυγὴ τῆς συνειδήσεως
ἡμῶν, ἡ ἐπικαλούμενη τὴν ἀρωγὴν ἐκείνην καὶ τὴν
εὐλογίαν ἐπὶ πάσης ὑπερβαλλούσης τῆς ψυχῆς ἢ
τοῦ σώματος ἀλγυδόνος. Ἀλλ' ἡ δέσποινα ἡ τὴν
Σωτῆρα τῆς ἀνθρωπότητος τέξασα, ἡ μήτηρ τῆς
ζωῆς, ὅπως ὀνομάζει αὐτὴν ἡ Ἐκκλησία, τί ἄλλο
εἶναι ἢ ἡ πνευματικὴ ὁλοὺ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους
μήτηρ; Τί δὲ συμφωνώτερον πρὸς τὰς ὁρμὰς τῆς
ἀνθρωπίνης καρδίας ἢ τὸ νὰ προσφεύγωμεν εἰς τὴν
μασιτείαν, τὴν προστασίαν, τὰς πρεσβείας τῆς μη-
τρὸς ἐκείνης, ἵνα εἴτε δηλώσωμεν τὴν εὐγνωμοσύ-
νην ἡμῶν εἰς τὸ ὑπέρτατον Ὄν, εἴτε ἐξαίτηθῶμεν
τὴν παντοδύναμον αὐτοῦ ἀντίληψιν; Οἱ ἄνθρωποι
τοῦ βορρᾶ, αἱ ἔχοντες τὴν λογικὴν δύναμιν κρείτ-
τονα τῆς φανταστικῆς, καὶ ὀλιγώτερον ὑποκείμενοι
ὄντες εἰς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ περὶ αὐτοὺς αἰσθητοῦ
κόσμου, οὐδενὸς τρώντι δέονται τοῦ μετὰζοντος,
ἵνα ἔλθωσιν εἰς σχέσιν πρὸς τὸν Θεόν. Ἀλλ' οἱ κά-
τοικοι τῆς μεσημβρίας, τῶν ὁποίων ζωηρότερα μὲν
εἶναι ἡ φαντασία, ἢ δὲ καρδία εὐπαθεστέρα, οὕτω
πῶς ἐπλάσθησαν, ὥστε νὰ ἔχωσι χρεῖαν οἰκείων τι-
νῶν αἰσθημάτων, ἵνα δι' αὐτῶν, ὡς διὰ κλίμακος,
ἀναβιβασθῶσι μέχρι τοῦ ὑπερτάτου Ὄντος. Μὴ ἐπι-
χειρῶμεν λοιπὸν ν' ἀνατρέψωμεν, διὰ τῆς μικρᾶς
ἡμῶν σοφίας, τοὺς μεγάλους τῆς φύσεως νόμους;

μὴ ἐπιβάλλωμεν χεῖρα ἰσχύουσαν ἐπὶ τὰς πατρίδας· περὶ δὲ οἱ νῆπιοι ἡμεῖς, οἱ χυδαῖ καὶ πρῶν ψηφίσαντες ποικίλας τελετὰς καὶ δοξολογίας, αἵτινες ἤνθησαν καὶ ἀπῆνθησαν ὡς ὁ χορὸς τοῦ ἀγροῦ, ὁ σήμερον ὢν καὶ αὔριον εἰς κλίβανον βαλλόμενος, ἐνῶ τὰ ἰδρύματα τῶν ἀοιδίμων ἡμῶν βασιλέων κατίσχυον τοσούτων αἰώνων καὶ τοσούτων πολιτικῶν μεταβολῶν! Τρόντι, ἄρ' ἤς ἡμέρας ὁ Ἡράκλειος καθιέρωσε τὴν Ἀκολουθίαν τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου, περὶ ἧτον ὑπὲρ τὰ 1200 ἔτη· τὸ ἀνατολικὸν Κράτος ἠκρωτηριάσθη, διμελίσθη, κατέπεσεν, ἀνωρθώθη, πάλιν κατέπεσεν· εἰς δὲ τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους πάλιν τμημὰ τι αὐτοῦ ἀνέκτησε τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ἀνεξαρτησίαν· ἀλλὰ καὶ τοι ἐπῆλθον ἑκτοτε τοσαῦται μεταβολαί, καίτοι παρῆλθον ἑκτοτε τοσοῦτοι αἰῶνες, μέχρι τῆς σήμερον, εἰς πᾶσαν ἑλληνικὴν χώραν, εἰς Ἀθήνας, καὶ εἰς Κωνσταντινούπολιν, εἰς Θεσσαλονίκην καὶ εἰς Σμύρνην, εἰς Κρήτην καὶ εἰς Χίον, τὸ ἑσπέραις τῆς Παρασκευῆς τῆς Ε'. ἐβδομάδος τῆς μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, ἡ Ἀκολουθία τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου δὲν παύει ἀναπέμπουσα πρὸς τὸν Ὑψιστον αἴνους εὐγνωμοσύνης ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ τοῦ ἑλληνισμοῦ, δὲν παύει ἐνοῦσα πνευματικῶς ὅ,τι διέσπασεν ἡ βία, δὲν παύει πληροῦσα τὰς καρδίας ἡμῶν ἐλπίδων περὶ αἰσιωτέρου μέλλοντος. Ἀλλὰ καιρὸς εἶναι νὰ ἱστορήσωμεν πῶς καὶ πότε ὁ Ἡράκλειος ἵδρυσεν τὴν δευτέραν ἐθνικὴν τῆς Ἑκκλησίας ἡμῶν ἑορτὴν, τὴν Ὑψωσιν τοῦ Σταυροῦ.

Περὶ τὰ μέσζ Αὐγούστου τοῦ 626 ἔτους, ἀφοῦ οἱ Ἄραβες ἠναγκάσθησαν νὰ διαλύσωσι τὴν πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως Θεόδωρος κατετρόπως τὸν περσικὸν στρατὸν, ὅστις ἐντολὴν εἶχε νὰ ἐπιτηρῇ καὶ συνέχῃ τοὺς περὶ τὸν Ἄλυν σταθμούς, ὁ δὲ ἕτερος περσικὸς στρατὸς, ὅστις ἔμελλε νὰ συμπράξῃ μετὰ τῶν Ἀράβων εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς πόλεως, περικυρσίθη ἤδη εἰς τὸ νὰ πολιορκῇ τὴν Χαλκηδῶνα, ὁ Ἡράκλειος, ἀπαλλαγὴς πάσης σπουδαίας μερίμνης ὡς πρὸς τὸ μέρος τοῦτο τοῦ Κράτους, ἐξώρμησεν αὐθις ἐπὶ τὴν Ἰβηρίαν, τὴν Κολχίδα, τὴν Ἀλβανίαν καὶ ἀπὸ τῶν βορειοανατολικωτάτων τούτων χωρῶν ἐπεκρεμάσθη ὡς νέφος ἑτοιμον νὰ ἐκτραγῇ ἐπὶ τοῦ περσικοῦ βασιλείου. Ἐπὶ τινὰς μῆνας διέμεινεν αὐτόθι προσλαμβάνων ποικίλας ἐπικουρίας καὶ πολυειδῶς παρασκευαζόμενος ἐπὶ τὴν ὕσάτην καὶ κρίσιμον αὐτοῦ στρατείαν. Κατὰ δὲ τὸ ἔαρ τοῦ 627 ἐνέβλεψε ῥαγδαίως εἰς τὴν Ἀτροπατηνὴν Μηδίαν καὶ εἰς τὴν Ἀσσυρίαν, καὶ προελάσας ἀπὸ τοῦ Ἀράξου ποταμοῦ εἰς τὰς περὶ τὸν Τίγριν χώρας, πολλὰς μὲν ἐκυρίευσεν πόλεις, πολλὴν δ' ἐπῆνεγκε λεηλασίαν. Ὁ γέγων Χασράης ἀντιπαρέταξε τὰς τελευ-

ταίς τοῦ ἐξηντλημένου Κράτους δυνάμεις, ἀλλ' οἱ στρατηγοὶ αὐτοῦ, ἀποφεύγοντες ἐπὶ πολὺν χρόνον πᾶσαν ἐκ τοῦ συστάδην μάχην, καὶ περιοριζόμενοι εἰς μικρὰς συμπλοκάς, δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀναχαιτίσωσι τὴν καταστρεπτικὴν ταύτην τῶν ἡμετέρων πορείαν ἀνὰ μέσον χωρῶν, ὅπου ἐκτὸς τοῦ αἰσθημάτων τῆς ἰδίας ἐκδικήσεως, ἀνεπτεροῦντο καὶ ὑπὸ τῶν ἀναμνήσεων τὰς ὁποίας κατὰ πᾶν σχεδὸν βῆμα ἀπῆντων τῶν ἐνδόξων στρατείων τοῦ Εὐνοφῶντος καὶ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Τῇ 1 Δεκεμβρίου ὁ Ἡράκλειος ἀφίκετο εἰς τὰς ὄχθας τοῦ κατὰ τὴν Ἀσσυρίαν ποταμοῦ Ζάβχου, περὰ τὸν ὁποῖον ρηθάναντες ποτε οἱ περὶ τὸν Εὐνοφῶντα Ἕλληνες, ἔπαθον ὑπὸ τοῦ Τισαφέρνους τὴν τραγικὴν ἐκείνην προδοσίαν, δι' ἧς ἀπεστερήθησαν τῶν στρατηγῶν αὐτῶν καὶ λοχαγῶν, ἧτις ὅμως δὲν ἴσχυσε νὰ καταβάλῃ τὸ θάρρος καὶ τὴν πειθαρχίαν τοῦ ἀειμνήστου τούτου στρατοῦ. Ὁ Ἡράκλειος περάσας τὸν Ζάβχον, κατεσκήνωσε περὶ τὴν ἀρχαίαν Νινευί, οὐ μακρὰν καὶ ἴσως ἐπ' αὐτοῦ τοῦ πεδίου τῶν Γαυγαμήλων, ὅπου ὁ μέγας Ἀλέξανδρος ἐνίκησε τὸ δεύτερον ἐκ παρατάξεως τὸν τελευταῖον βασιλέα τοῦ πρώτου περσικοῦ Κράτους. Οἱ Πέρσαι πλησιάσαντες μετ' οὐ πολὺ εἰς τὸν αὐτὸν χώρον, ἀπεφάσισαν ἤδη ν' ἀναρρίψωσι τὸν περὶ τῶν ὄλων κύβον· καὶ συνεκροτήθη λοιπὸν περὶ Νινευί, τῇ 12 Δεκεμβρίου 627, μάχη κρίσιμος. Ὁ βασιλεὺς, ἐπιθαίνων ἐπὶ τοῦ Δόρκωνος, ἵππου τοῦ ὁποῖου ἡ ἱστορία ἀπαινεύμενος τὸ ὄνομα, κατέπληξε τοὺς πολεμίους διὰ τόλμης καὶ δεξιότητος, ἣν ἐθαύμασαν οἱ κράτιστοι τῶν μαχητῶν. Ἡ ἥττα τοῦ περσικοῦ στρατοῦ ἀπέδωκε ὀλοσχέρη, ἀλλὰ δὲν ἤρκεσεν ἵνα ἐξεντλήσῃ τὴν ἀδάμαστον τοῦ Ἡρακλείου δραστηριότητα. Ὁφελούμενος ἐκ τοῦ κατορθώματος ἐκείνου, ἐκυρίευσεν καὶ ἐληλάτησεν ἅπαντα τὰ περὶ τὸν Τίγριν περσικὰ βασίλεια καὶ ἡτοιμάζετο νὰ εἰσέλθῃ ἐν ἀρχῇ τοῦ 628 εἰς τὴν μεγάλην καὶ λαμπρὰν Κτησιφώντα, ὅτε ἔμαθεν, ὅτι οἱ Πέρσαι, περιελθόντες εἰς τὴν ἐσχάτην ἀμυχανίαν καὶ ἀπελπισίαν, κατέδωκαν τὸν ἰσχυρογνώμονα Χασράην καὶ ἀνηγόρευσαν τὸν υἱὸν αὐτοῦ Σιρόην, πρόθυμον ὄντα νὰ καταθέσῃ τὰ ὅπλα. Τότε ὁ Ἡράκλειος, νομίζων πλέον περιττὸν νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν ἀγῶνα ἐν χειμῶνι μάλιστα καιρῷ, ἐπέστρεψεν εἰς Γάζαν τῆς Ἀτροπατηνῆς Μηδίας, καὶ, δεχθεὶς αὐτόθι τοὺς πρέσβεις τοῦ νέου βασιλέως Σιρόου, συνωμολόγησε τῇ 8 Ἀπριλίου 628 ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ, ἧτις ἦτο μίαν τῶν πρωτεύουσῶν τοῦ περσικοῦ Κράτους, εἰρήνην μετριοπαθῆ ἅμα καὶ ἐνδοξον. Κατὰ τὴν εἰρήνην ταύτην, οἱ Πέρσαι περιεστάλησαν εἰς τὰ ἀρχαῖα αὐτῶν σύνορα, πρὸς νότον τοῦ Ἀράξου καὶ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Εὐφράτου καὶ συνεφωνήθη ἡ ἀμοιβαία μὲν ἀπόδοσις τῶν αἰχ-

μαχόντων, ἡ ἐπιστροφή δὲ εἰς τὸν Ἡράκλειον τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιῦ Σταυροῦ, ὃν ἄλλοτε Πέρσαι στρατηγοὶ εἶχον ἀπαγάγει ἐξ Ἱεροσολύμων. Οὕτω δὲ καταλύσας τὸν τριακονταετὴ περίου ἐκείνον πόλεμον, ὁ Ἡράκλειος ἀνεχώρησεν ἐκ Γάζης, καὶ, βραδέως ὁπίωσθ' ἀνὰ μέσον τῆς Ἀσίας πρὸς Κωνσταντινούπολιν, ὅθεν ἐφθασεν εἰς τὴν ἀπέναντι τῆς Κωνσταντινουπόλεως περὶ κλίαν εἰμὴ κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον. Ἐκεῖ ἔδραμε πρὸς ὑποδεξίωσιν αὐτοῦ ὁ λαὸς τῆς πόλεως, καὶ ὁ υἱὸς Κωνσταντίνος, καὶ ὁ Πατριάρχης Σέργιος, κρατοῦντες κλάδους ἐλαίων καὶ λαμπάδας καὶ ἄδοντες εὐχαριστηρίου τῷ Ὑψίστῳ ὄντι. Ὁ καλὸς καὶ ἀγαθὸς Βῶνος, ὁ μετὰ τοσούτης δεξιότητος διεξαγαγὼν τὰ πράγματα ἐν τῇ ἀπουσίᾳ τοῦ Βασιλέως, εἶχεν ἀποθάνει ἐν τῷ μεταξὺ· ἀλλ' ὁ Κωνσταντῖνος, τὸν ὅποιον ὁ Ἡράκλειος εἶχεν ἀφήσει πάλιν δεκαετὴ, ὅτε κατὰ πρῶτον ἐξεστράτευσεν, τῷ 622, ἦτο ἤδη νέος ἐπτακκιδεκάτης. Ἡ συνέντευξις τῶν δύο βασιλέων ὑπῆρξε κατανοκτική. Ὁ νέος Κωνσταντῖνος ἔπεσεν εἰς τοὺς πόδας τοῦ πατρὸς, ὅστις ἐγείρας αὐτὸν ἀμέσως ἡσπασθη μετὰ δακρύων, τὸ δὲ θέαμα τοῦτο συνεκίνησεν ἐπὶ μακρὸν τὸ ἀναρίθμητον τῶν ἀνθρώπων πλῆθος, ἐνώπιον τῶν ὁποίων συνέβαινεν. Ὁ Ἡράκλειος, ἀναπαυθεὶς ἐπ' ὀλίγον, διεπέρασε τὸν Βόσπορον, καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν πρωτεύουσάν ἐν θριάμβῳ ἐπὶ ἄρματος συρμένον ὑπὸ τεσσάρων ἐλεφάντων, ἐκ τῶν πολυαρίθμων ἐκείνων τοὺς ὁποίους εὗρεν ἐν τοῖς παρὰ τὸν Τίγριν βασιλείαις τοῦ Χασρόου. Ἄνδρες δὲ προπορευόμενοι ἐκράτουν τὸν τίμιον καὶ ζωοποιὸν σταυρὸν, ὃν ἀνέσωσεν ἀπὸ τῆς περσικῆς βεβηλώσεως, καὶ ὑπελάμβανεν εὐλόγως ὡς τὸ ἐνδοξότατον τῶν ἁθλῶν αὐτοῦ τρόπαιον. Ὁ ἐνθουσιασμὸς τοῦ πλῆθους προέβη εἰς τοσοῦτον, ὥστε οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ, αἰνιττόμενοι τὰς εἰς τοῦ Ἡρακλείου στρατείας, παρέβαλλον τὸν βασιλέα πρὸς αὐτὸν τὸν Θεόν, ὅστις ἐν ἡμέραις εἰς δημιουργήσας τὸν κόσμον ἀνεπαύσατο τῇ ἐβδόμῃ. Ἀλλ' ἐκεῖνος, ἀποκρούων τὴν βλάβην ταύτην παρημοίῳσιν, καὶ κύπτων τὴν κεφαλὴν ἐνώπιον τοῦ δοτῆρος παντὸς ἀγαθοῦ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ἀπεφάσισε νὰ δηλώσῃ τὴν πρὸς τοῦτον εὐγνωμοσύνην ἐνεκὰ τῆς αἰσίας ἐκθέσεως τοῦ ὅλου περσικοῦ ἀγῶνος, ἀνυψῶν τὸ ἐπιφανέστατον τῆς γενομένης νίκης σύμβολον εἰς αὐτὴν τὸν χώρον ὅπου ἄλλοτε τοῦτο ἐγείρετο. Ἐπὶ τούτῳ δὲ, ἐν ἔαρι τοῦ ἀσολοῦ εἶπεν 629, ἐκπλεύσας ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἀπῆλθεν εἰς Συρίαν. Ἀφικόμενος εἰς Ἱεροσόλυμα, ἀποκατέστησε πρὸ πάντων εἰς τὸν θρόνον τῆς πόλεως ταύτης τὸν πατριάρχην Ζαχαρίαν, ὅστις εἶχεν ὡσαύτως ἀπαχθῆ αἰχμαλώτος ὑπὸ τῶν πολεμίων, ὅτε πρὸ 44 ἐτῶν οὗτοι διήρπυσαν τὴν ἱερὰν πόλιν, καὶ ἤδη ἀνέστησε τὴν ἐλευθερίαν

μετὰ μυριάδων ἄλλων αἰχμαλώτων. Τῇ δὲ 14 Σεπτεμβρίου, ἀφοῦ ἐγένετο ἐν τῷ πατριαρχικῷ ναῷ ἡ προσήκουσα δοξολογία, ἐξῆλθεν ὁ βασιλεὺς ἐκ τῆς πόλεως ἐν πομπῇ καὶ παρατάξει βασιλέων τὸν σταυρὸν, τὸν ὅποιον ἔστησε πανηγυρικῶς εἰς τὸν λεγόμενον Κρανίου τόπον. Ὁ προπορευόμενος κληρὸς ἐψάλλε τὸ τότε κατὰ πρῶτον ποιηθὲν καὶ ἐκτοτε τοσάκις ἀντηχῆσεν ἐν ταῖς προσευχαῖς ἡμῶν καὶ δοξολογίαις· « Σῶσον, Κύριε, τὴν λαὸν Σου καὶ εὐλόγησον τὴν κληρονομίαν Σου, νίκας τοῖς βασιλεῦσι κατὰ βραβάρων δωρούμενος, καὶ τὸ Σὸν φυλάττειν διὰ τοῦ Σταυροῦ Σου πολίτευμα. » Τὸ δὲ παρεπόμενον ἀναρίθμητον πλῆθος ἐπευφάνη τὸν βασιλέα ἐπὶ τοῖς κατορθώμασι. Καὶ αὕτη εἶναι ἡ δευτέρα ἐκκλησιαστικὴ ἄμα καὶ πολιτικὴ ἐορτὴ, ἣν ἱδρυσεν ὁ Ἡράκλειος καὶ ἦν τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος δὲν ἔπαυσε πανηγυρίζον μέχρι τῆς σήμερον τῇ 14 Σεπτεμβρίου παντὸς ἔτους.

Ἀλλ' αὕτη ὑπῆρξεν ἡ τελευταία εὐτυχὴς καὶ μεγάλη τοῦ Ἡρακλείου ἡμέρα. Ἐνῷ πρέσβεις τῆς ἀπωτάτης Ἀσίας καὶ τῆς ἀπωτάτης Ἀνατολῆς προσήρχοντο συγχαίροντες αὐτῷ ἐπὶ τοῖς πεπραγμένοις, ἀφ' ἑνὸς οἱ πρέσβεις τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Δαγοβέρτου, καὶ ἀφ' ἑτέρου οἱ πρέσβεις τῶν Ἰνδῶν βασιλέων· ἐνῷ εἶχε τὴν συνείδησιν ὅτι δι' ἐξουσιῶν ἀγῶνων διέπραξεν ὅ,τι δὲν εἰσπόρεσαν νὰ διαπράξωσιν ἐπὶ αἰῶνας οἱ ἰσχυρότατοι καὶ περιφανέστατοι τῶν προκατόχων αὐτοῦ, ὁ Κωνσταντῖνος, ὁ Ἰουλιανὸς, ὁ Ἰουστινιανός· ἐνῷ ἐδικαίωτο νὰ νομίσῃ ὅτι καταβαλὼν εἰς ἑδραὸς τὸ δεύτερον περσικὸν κράτος, ἐξησφάλισε διὰ παντὸς τὸ χριστιανικὸν αὐτοῦ βασίλειον ἀπὸ τοῦ πολεμίου ὅστις μόνος ἐφαίνετο ἀπειλῶν αὐτὸ ἐξ ἀνατολῶν· καὶ ἐνῷ ἤλπισε νὰ ἀσχοληθῇ τοῦ λοιποῦ ἐν ἀνέσει καὶ ἐν εἰρήνῃ εἰς τὴν διοικητικὴν καὶ ἠθικὴν ἀναμόρφωσιν τοῦ χριστιανισμοῦ τῆς ἀνατολῆς· αἰνῆς φάσμα φεβερόν ἐξεγερθὲν ἐκ τῆς ἀραβικῆς γερσονήσου παρέστη αὐτῷ καὶ ἠξίωσεν ὅτι ἅπαντες ἐκείνοι οἱ ἀγῶνες θέλουσιν ἀποβῆ μάταιοι· ὅτι ἄλλοις δέδοται νὰ δρέψωσι τοὺς καρποὺς τηλικούτων κατορθωμάτων, καὶ ὅτι νικηταὶ καὶ νικηθέντες θέλουσι καταβληθῇ ὑπὸ τὸ κράτος νέου προφήτου καὶ νέου δόγματος. Ὁ προφήτης οὗτος ἦτο ὁ Μωάμεθ. Τὸ δόγμα τοῦτο ἦτο τὸ μωαμεθανικὸν δόγμα. Καὶ τῶντι μετ' οὗ πολὺ, ζῶντος ἔτι τοῦ Ἡρακλείου, ἤρχισεν ἕτερος μετὰξὺ Ἀσίας καὶ Εὐρώπης ἀγὼν, ὁ μετὰξὺ ἰσλαμισμοῦ καὶ χριστιανισμοῦ ἀγὼν· ἀγὼν ὅστις διήρκα ἄχρι τοῦδε ἐπὶ χίλια διακόσια περίπου ἔτη, καὶ τοῦ ὁποῦ τὰς κυριωτέρας περιπετείας ἴσως ἐκθέσω ἐνταῦθα ὅταν ἄλλοτε εὐτυχῶς νὰ ἐπιλήσω αὐτῆς πρὸς ὑμᾶς. Ἦδη δὲ ἀρκοῦμαι νὰ ἐπαγάρω δι' ὀλίγων τὰ συμπεράσματα εἰς τὰ ὁποῖα φέρει ἡμεῖς, νομίζω, ἡ περὶ ταῦτα ὁμιλία.

Καθ' ἃ εἶπον προοιμαζόμενος, οὐδέποτε ἔθνος ἡμεγαλουργήσεν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἄνευ ἰσχυρῶν ἠθικῶν ἐλατηρίων, ἐν δὲ τῶν ἐλατηρίων τούτων, καὶ τὸ πάντων ἰσχυρότατον, εἶναι ἡ θρησκεία. Ὅλοι οἱ ἄλλοι ἠθικοὶ τῶν ἔθνων μοχλοὶ, φιλοπατρία, φιλοτιμία, φιλοδοξία, παιδεία, ἰσονομία, ἐθνικὴ ἐνότης, καὶ εἴτις ἄλλος, ἡνωμένοι ὅμοῦ, δὲν δύνανται ν' ἀναπληρώσωσι τὴν ἑλλειψιν τῆς θρησκείας, ἐνῶ ἡ ἱστορία ἀναφέρει ἔθνη διὰ μόνης τῆς θρησκείας ὑπάρξαντα, καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους τὸν κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἑλληνισμόν. Ἐνταῦθα ὁμῶς εἶπομεν ὅτι ἡ θρησκεία, ἵνα τονώσῃ τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν, δεόν νὰ συνδυασθῇ μετὰ τῶν προεξημεμένων ἐτέρων ἠθικῶν ἐλατηρίων, ἢ τοῦλάχιστον μετὰ τινων ἐξ αὐτῶν καὶ ὅτι μονωθεῖσα, ἀντὶ νὰ ζωοποιήσῃ, μαρτύνει ἐξ ἐναντίας τὰς ἐθνικὰς δυνάμεις, ὥπως συνέβη εἰς τὸν κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἑλληνισμόν, διὰ τὴν ὑπερβολικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ μοναχικοῦ βίου, διὰ τὸν παράδοξον πολλαπλασιασμόν τῶν ἐκκλησιαστικῶν τύπων, διὰ τὰς ποικίλας καὶ ὁλοθρίας παρεξηγήσεις τῶν κανόνων τῆς πίστεως, καὶ ἐν γένει διὰ τὸν χωρισμόν τοῦ θρησκευτικοῦ βίου ἀπὸ τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ. Τὰυτὰ δὲ τὰ ἀτοπήματα ἐπεχείρησαν πολλοὶ βασιλεῖς νὰ θεραπεύσωσι διὰ ποικίλων τρόπων, ἐπιτηδεύον νὰ ἀναπληρώσωσι μέχρι τινὸς τὴν φιλοπατρίαν, τὴν ἐθνικὴν φιλοτιμίαν καὶ τὰ ἄλλα ἐλλείποντα τότε ἠθικά τοῦ ἔθνους ἐλατήρια. Δυστυχῶς αὗται τῆς βασιλείας αἱ προσπάθειαι δὲν ἐπετύγχανον πάντοτε, καὶ πολλάκις ὑπενέδιδον εἰς τὴν ἰσχυρὰν ἀντιπολίτευσιν πολλῶν ἐκ τῶν τοῦ κλήρου, οἵτινες ἐπὶ πολλὸν χρόνον ἡξίουσαν, ὅτι ἡ θρησκεία δὲν σκοπεῖ τὴν ἠθικὴν τῆς πολιτείας διαμόρφωσιν, ἀλλὰ τὴν συγκρότησιν ἰδίας πολιτείας, ἀσχέτου πρὸς τὰ πολιτικὰ καὶ κοινωνικὰ τοῦ ἔθνους συμφέροντα. Καὶ ὅσκις ἡ κληρικὴ αὕτη ἀντιπολίτευσις κατίσχυε, τὸ κράτος, ἀποβάλλων τὴν μόνην ἠθικὴν δύναμιν ἥτις ὑπελείπετο ἐν αὐτῷ, ἐμαρτύνετο. Ὅσκις ὁμῶς ἡ βασιλεία κατάρθωνε νὰ μετοχετεύσῃ τὸν θρησκευτικὸν χυμὸν ἐντὸς τῶν σπλάγγνων τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, τὸ κράτος παραδόξως ἐπερρώνυντο, ὥπως ἰδίως συνέβη ἐπὶ Ἡρακλείου. Τούτων δὲ τῶν ἀγώνων τῆς βασιλείας ἡμῶν μίαν σελίδα ἀνέπτυξε σήμερον ἐνταῦθα, καθὼς δυναμένην νὰ φέρῃ ἡμεῖς εἰς διδάγματα πρακτικά. Νὰ μὲν ἡ θρησκεία δὲν ἀποτελεῖ σήμερον τὸ μόνον ἠθικὸν τοῦ ἔθνους ἐλατήριον. Ὁ καθ' ἡμᾶς ἑλληνισμὸς ἀναμορφοῦται ὁ σήμεραι διὰ τοῦ ἐναρμονίου συνδυασμοῦ τριῶν στοιχείων, τῶν ἐξ ἧς πρῶτον, τῶν παραδόσεων τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ, ἐξ ὧν παρελάβομεν τὸ ὄνομα ἡμῶν, τὴν γλῶσσαν, τὸ ἐθνικὸν φρόνημα καὶ τὸ αἶσθημα τῆς φιλοπατρίας· δεύτερον, τῶν παραδόσεων

τοῦ μεσαιωνικοῦ βίου, ἐξ ὧν παρελάβομεν τὰ δόγματα τῆς πατρίου θρησκείας, τὰς ἀρχὰς τῆς ἀστυκῆς νομοθεσίας καὶ τὴν ἐννοίαν τῆς κυβερνητικῆς ἐνότητος· τρίτον, τῶν δυνάμεων τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ, τὰς ὁποίας δεόν νὰ συναρμολογήσωμεν πρὸς τὰ προϋπάρχοντα τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν βίου στοιχεῖα, ἵνα ἀνταποκριθῶμεν εἰς τὰς καθ' ἐκάστην προαγόμενας ἀπαιτήσεις τῆς ἀνθρωπότητος. Ἀλλ' ἡ θρησκεία, ἂν δὲν εἶναι ἤδη ὁ μόνος τοῦ καθ' ἡμᾶς ἑλληνισμοῦ μοχλὸς, εἶναι πάντοτε μέρος τοῦ ἐθνικοῦ βίου ὀργανικόν, οὗ ἄνευ ἐθνικὸς βίος δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ, εἶναι πάντοτε εἰς τῶν ἀκρογωνιάων λίθων, ἐφ' ὧν πρόκειται νὰ ἰδρυθῇ ἡ μέλλουσα τῆς ἀνατολῆς τύχη. Ποία ὁμῶς θρησκεία; Τοῦτο εἶναι τὸ σπουδαιότατον ἐρώτημα εἰς τὸ ὅποιον ἀπαντᾷ ἡ πατριὰς ἱστορία διὰ τῆς σημερινῆς ἡμῶν ὁμιλίας. Ποία λοιπὸν εἶναι ἡ θρησκεία, ἥτις ἔσωσεν ἡμᾶς ἐν τῷ παρελθόντι καὶ ἀφ' ἧς ἐξαρτᾶται τὸ μέλλον ἡμῶν; Ὅχι βεβαίως ἡ θρησκεία, ἡ χωριζομένη ἀπὸ τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα καὶ κατακλεισμένη εἰς τὰς ἐκκλησίας καὶ τὰ μοναστήρια· ὅχι ἡ θρησκεία ἡ προσδίδουσα ὅτι ἀρκεῖ νὰ τηρῶμεν τοὺς τύπους τῆς πίστεως ἵνα ὀνομαζώμεθα χριστιανοὶ καὶ Ἕλληνες, καὶ τοὶ παραβαίνοντες τὰ κοινότερα τῆς ἠθικῆς παραγγέλματα, καὶ τοὶ καταπροδίδοντες τὰ ἱερώτερα πρὸς τὸν ἑλληνισμόν καθήκοντα. Ὅχι ἡ πίστις χωρὶς ἔργων, ἡ πίστις ἡ νεκρά. Ὅχι! Ἡ τυπικὴ αὕτη λατρεία δὲν εἶναι τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Ἰησοῦ, δὲν εἶναι τὸ κήρυγμα τοῦ Παύλου, δὲν εἶναι τὸ πνεῦμα δι' οὗ ἀντεπαλαίσαμεν ἐπὶ πεντεκαίδεκα αἰῶνας πρὸς τοὺς Πέρσας καὶ Μωαμεθανούς. Ὁμολογοῦμεν ὅτι θρησκεία ἄνευ τύπων δὲν ὑπῆρξεν, οὔτε εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ ὥστε ἡ ἀκριβὴς τῶν τύπων τῆς ἱερέας ἡμῶν πίστεως τήρησις εἶναι καθήκον ἀπαράβατον. Ἀλλὰ τίς δύναται νὰ ἀρνηθῇ ὅτι οἱ τύποι μόνον, ἄνευ τῆς ἠθικῆς διαμορφώσεως, ἄνευ ἔργων καὶ θυσίας, δὲν ἀποτελοῦσι θρησκείαν; Τὰ ἔθνη λοιπὸν δὲν ἀκμάζουσιν καὶ δὲν μεγαλουργοῦσιν εἰμὴ διὰ τῆς θρησκείας, ἥτις στήνει τὸν θρόνον αὐτῆς ἐν μέσῃ κοινωνίᾳ καὶ ἐν μέσοις στρατοπέδοις ἵνα διδάξῃ τὸν λαὸν τὸ χρηστῶς πολιτεύεσθαι καὶ τὸ γενναίως θνήσκειν διὰ τῆς θρησκείας, οἷαν ἐνόησαν αὐτὴν οἱ αἰμίνηστοι ἱεράρχαι οἱ ὑπὲρ αὐτῆς τῷ 1821 θυσιασθέντες· διὰ τῆς θρησκείας, οἷαν ἐνόησαν αὐτὴν οἱ πατέρες ἡμῶν, οἱ ὑπὲρ αὐτῆς προθύμως καὶ περικοινοῦσαν καὶ ζωὴν καταβαλόντες· διὰ τῆς θρησκείας οἷαν χθὲς ἀκόμη ἐνόησαν αὐτὴν οἱ ἀτρόμητοι ἀθληταὶ τῆς περὶ Ἀρχαδίας μονῆς, τῆς ὁποίας ἐναυλος εἶτι εἶναι ἡ ἡρωϊκὴ ἐκπυρσοκρότησις. Αὕτη εἶναι ἡ πίστις δι' ἧς ἐθριάμβευσε κατὰ Περσῶν ὁ Ἡράκλειος. αὕτη δι' ἧς οἱ Κωνσταντινοὶ, οἱ Βασιλεῖς καὶ οἱ Κομνηνοὶ, τοσάκις κατετρόπωσαν τοὺς Μωαμε-

Θανούς· αὐτὴ ὑπὲρ ἧς ἔπεσαν ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ τελευταῖος Κωνσταντῖνος· αὐτὴ δι' ἧς ἀνεκτήσαμεν ἐν μέρει τὴν ἀνεξαρτησίαν· καὶ αὐτὴ, αὐτὴ καὶ μόνη, δι' ἧς, ἐάν, κατὰ τὸν ἀπόστολον, μαρτυρήσωμεν καὶ συνευδοκήσωμεν τοῖς ἔργοις τῶν πατέρων ἡμῶν, θέλωμεν δυνηθῆναι συμπληρώσωμεν τὴν πολιτικὴν τοῦ ἔθνους ἡμῶν ἐνότητα.

ΓΕΩΠΟΝΙΚΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑ

Ἦτοι μαθήματα ἐφηρμοσμένης Βοτανικῆς

Διδασκόμενα

ΥΠΟ

ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΟΡΦΑΝΙΔΟΥ

Μάθημα τέταρτον.

Περὶ ρίζης.

(18^α φυλλ. 402.)

Σήμερον θὰ ἐξετάσωμεν τὸ ἄλλον ἄκρον τοῦ φυτικού ἄξονος, τὸ ὅποιον ἀκολουθεῖ διαφορετικὴν διεύθυνσιν ἀπὸ ἐκείνην τοῦ καυλοῦ, τὸ ὅποιον εἶναι ἐμπηγμένον εἰς τὴν γῆν, καὶ τὸ ὅποιον ὀνομάζομεν *ρίζαν*.

Ἡ ρίζα αὐτὴ, εἰς τὰ δικοτυλήδονα καὶ τὰ μονοκοτυλήδονα, ὑπάρχει εἰς τὸ σπέρμα ὡς μικρὰ ἐξόγκωσις· ἐξέχουσα· εἰς τὸ κοινὸν φασούλι, καὶ τὸ κουκί ὑπάρχει εἰς τὰ πλάγια· εἰς δὲ τὸ ἀμύγδαλον ὑπάρχει πρὸς τὸ κάτω λεπτότερον ἄκρον. Αὐτὴ ἡ μικρὰ ἐξόγκωσις, ὅταν τὸ σπέρμα ἐξυπνίσῃ καὶ ἀρχίσῃ νὰ βλαστάνῃ, μεγεθύνεται, καὶ διακλαδιζομένη δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ σχηματίζει τὴν ρίζαν τοῦ φυτοῦ.

Αἱ τελευταῖαι διακλαδώσεις τῆς ρίζης ὀνομάζονται *ρίζαρια*, εἶναι δὲ αὗται τρυφερὰ καὶ λεπτὰ ὡς τρίχες, καὶ αὐταὶ μόνον διὰ τῶν ἄκρων τῶν ἀπορροφῶσι τὴν τροφήν ἐκ τῆς γῆς, καὶ ὅχι τὸ σῶμα τῆς ρίζης καὶ αἱ πηχεῖαι διακλαδώσεις τῆς. Ὅσον περισσότερα ρίζαρια ἔχει εἰς ἓν καλλιεργούμενον φυτόν, τόσον τρέφεται καὶ εὐδοκίμει. Τὰ ρίζαρια τῆς ρίζης ἀνανεοῦνται κατ' ἔτος, καὶ ἐν δὲν ἀνανεωθῶσι, μάλιστα εἰς τὰ νεοφυτευμένα δένδρα, τὰ δένδρα ταῦτα δὲν βλαστάνουσι, δηλαδή δὲν πιάκουσι, καθὼς λέγομεν κοινῶς, ἀλλὰ ξηραίνονται.

Αἱ ρίζαι ἔχουσι τὴν αὐτὴν ὀργανισμόν τοῦ καυλοῦ, ἐκτὸς τοῦ μυελοῦ, τὸν ὅποιον δὲν ἔχουσιν οὐδὲ αὐταὶ αἱ ρίζαι τῶν δικοτυλήδονων· διότι ὁ μυελὸς πύει ἐκεῖ ὅπου ἀρχεται ἡ ρίζα. Ἡ ρίζα ποτὲ δὲν εἶναι πράσινος, παρὰ ἐάν ἔλθῃ εἰς συνάφειαν μὲ τὸ φῶς· καὶ δὲν γεννᾷ ποτὲ φύλλα.

Τὸ μέρος ἀπὸ τοῦ ὁποῖον ἀρχεται ἡ ρίζα εἶναι ἡ βάσις τοῦ καυλοῦ· αὐτὸ τὸ μέρος ὀνομάζεται *λαιμός* τῆς ρίζης, καὶ εἶναι πολὺ σημαντικόν. Διότι ἐάν ἐν δένδρῳ κοπῇ, ἢ ξηρανθῇ, κάτωθεν τοῦ λαιμοῦ δὲν ἀναβλαστάνει πλέον, ἐάν δὲ κοπῇ, ἢ ξηρανθῇ, ἐπάνω τοῦ λαιμοῦ ἔσται καὶ εὐλίγον, ἀναβλαστάνει πάλιν.

Αἱ ρίζαι χρησιμεύουσι πολλάκις εἰς πολλὰ φυτὰ ὡς ἀποθήκη τροφῆς. Εἰς αὐτάς ἐναποτίθεται σάκχαρ, ἢ ἄμυλον τὸ ὅποιον χρησιμεύει ὡς τροφή διὰ τὴν μέλλουσαν ἀνθῆσιν καὶ καρποφορίαν τοῦ φυτοῦ. Αἱ ρίζαι τότε ἐξαγοῦνται καὶ λαμβάνουσι διάφορα σχήματα καὶ πολλὰ φυτὰ καλλιεργοῦνται διὰ τοῦτο, μόνον διὰ τὰς ρίζας τῶν, καθὼς τὸ κοκκίνογούλιον, τὰ δαυκία κτλ. Εἰς τὰς ρίζας ἐναποτίθενται προσέτι καὶ χρωματιστικαὶ οὐσίαι πολλάκις, καθὼς εἰς τὰ ρίζαρι καὶ ἄλλα βαφικὰ φυτὰ, τὰ ὅποια καλλιεργοῦμεν χάριν τῆς βιομηχανίας.

Αἱ ρίζαι τῶν δικοτυλήδονων εἶναι συνήθως ζυλώδεις καὶ ὡς ἀντιστραμμένος κῶνος, δηλαδή πηχύτεραι πρὸς τὸν λαιμὸν ὅστις συνέχεται μὲ τὸν καυλόν, καὶ λεπτότεραι πρὸς τὴν κορυφήν· ἀλλ' αἱ ρίζαι τῶν μονοκοτυλήδονων εἶναι ὅλαι ἰνώδεις καὶ ἰσοπαχεῖς, καὶ σχηματίζουν ἐν εἶδος θυσάνου (δηλ. φούντας).

Πολλὰ φυτὰ τὰ ὅποια καλλιεργοῦμεν καὶ τὰ νομίζομεν ρίζας, δὲν εἶναι ρίζαι, ἀλλὰ ὑπόγειοι κλάδοι, ἢ καυλοὶ, ἢ καὶ ὀφθαλμοί. Τὰ γεώμηλα καὶ τὰ καλοκάσια εἶναι κλάδοι ὑπόγειοι. Τὰ κρόμμυα τοῦ μαγειρείου, καθὼς καὶ τὰ ἀνθοφόρα κρόμμυα δηλαδή οἱ ὑάκινθοι (τὰ ζιμπούλια), οἱ κρίνοι, οἱ νάρκισσοι (μανουσάκια, ζαμπάκια), καὶ ὅλοι οἱ βολβοί, δὲν εἶναι ρίζαι, ἀλλὰ ὀφθαλμοὶ σαρκώδεις, διὰ τοῦτο καὶ γεννῶσι φύλλα καὶ ἄνθη· ἄνθη δὲ καὶ φύλλα ποτὲ αἱ καθ' ἑαυτὸ ρίζαι δὲν γεννῶσι.

Πολλὰ μέρη τοῦ φυτοῦ εἶναι προικισμένα μὲ τὴν ιδιότητα νὰ γεννῶσι ρίζας. Τὰς ρίζας ταύτας ὀνομάζομεν *ἐπιπροσθέτους*· ἐνεκα αὐτῆς τῆς ιδιότητος τῶν καυλῶν καὶ τῶν κλάδων τοῦ νὰ γεννῶσι ρίζας, πολυπλασιάζομεν πολλὰ φυτὰ, καὶ κάμνομεν φυτείας, διότι οἱ κεκομμένοι ἐκεῖνοι κλάδοι γεννῶσι ρίζας ἀφ' οὗ σχηματίσῃσι πρῶτον μίαν ἐξόγκωσιν εἰς τὸ μέρος ὅπου ἐκόπησαν.

Τὸ μέγεθος τῶν ριζῶν δὲν εἶναι πάντοτε ἀνάλογον μὲ τὸ μέγεθος τῶν δένδρων. ἔχομεν δένδρα μεγάλᾳ μὲ ρίζας μικράς, καὶ ἔχομεν φυτὰ μικρά μὲ μεγαλωτάτας ρίζας (ὡς τὸν μανδραγόραν π. χ.).

Τῶν δένδρων αἱ ρίζαι ἀγαπῶσιν ἄλλοτε μὲν νὰ βυθίζωνται βαθέως εἰς τὴν γῆν, ἄλλοτε δὲ νὰ ἐρπώσιν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν. Πρέπει δὲ εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν δένδρων καὶ τὰς φυτείας μας, νὰ γνωρίζωμεν τοῦτο, διὰ νὰ μὴ φονεύωμεν ἡμεῖς οἱ ἴδιοι τὰς ἰδιοκτησίας μας, πρὶν ἀκόμη τὰς σχηματίσωμεν.